

Bascoup (déplacement du nom, évolution, interprétation) [Communication à la Société pour le Progrès des Études philologiques et historiques]. (*Revue belge de philologie et d'histoire*, XIV, 1935, p. 281-283).

Note de JEAN HAUST (*Bulletin de la Commission royale de Toponymie et Dialectologie*, X, 1936, p. 409).

Examen de la carte d'E. M. de la région de Charleroi [Question traitée dans la Section wallonne]. Voyez le Rapport sur les travaux de la Commission en 1934. (*Bulletin de la Commission royale de Toponymie et Dialectologie*, IX, 1935, p. 3).

La forme des lieux-dits sur la carte au 40.000<sup>e</sup> de l'Institut cartographique militaire. Planche 46, région de Charleroi. (*Ibid.*, p. 71-119).

Note de J. HAUST, *Ibid.*, X, 1936, p. 402.

Compte rendu de :

W. VON WARTBURG. Évolution et structure de la langue française. Leipzig et Berlin, B. G. Teubner, 1934, pet. in-8°. (*Revue belge de philologie et d'histoire*, XIV, 1935, p. 900-902)

#### 1936.

Compte rendu de :

JEAN HAUST. Le dialecte wallon de Liège (2<sup>e</sup> partie). Dictionnaire liégeois. Liège, H. Vaillant-Carmanne, 1933, in-8°. (*Revue belge de philologie et d'histoire*, XV, 1936, p. 216-228).

#### 1937.

Les abannets de Nismes et les dialectes (*Les Dialectes belgo-romans*, I, 1937, p. 29-41, 1 pl.).

## Woordgeographische Studiën van de Zuidnederlandse Dialectcentrale

### XVIII. — DE RODE EN DE ZWARTE AALBES EN HUN SEMANTISCH VERBAND.

door W. A. GROOTAERS, C. I. C. M.

*Aan mijn vader.*

#### Inleiding.

Het slotwoord van de eerste woordgeographische studie door de Zuidnederlandse Dialectcentrale uitgegeven, luidde als volgt (1) : „Om een volledig beeld te ontwerpen van de historisch-geographische ontwikkeling van een woord, is het noodig rekening te houden met de verspreiding van de andere woorden, die aan de ontwikkeling van het eerste hebben meegewerkt ; de studie van de namen der roode aalbes zal dus moeten aangevuld worden door die der zwarte aalbes, der kruisbes, der jeneverbes, enz...” Deze historisch-geographische ontwikkeling zouden wij nu verder willen schetsen aan de hand van de nieuwe

(1) L. GROOTAERS, *De namen van de roode aalbes in Zuid-Nederland*, *Mededelingen van de Zuidnederlandse Dialectcentrale*, Nr. 4, blz. 79, *Leuvensche Bijdragen*, XVIde jaargang, blz. 89.



gegevens, die ons door de zwarte aalbes-kaart worden verstrekt. In deze studie zullen we in een eerste deel de beschrijving geven van de zwarte aalbes-kaart; in een tweede deel zal de vergelijking tussen de ontwikkeling van de twee woorden een nieuw licht werpen over de geschiedenis van de rode aalbes-namen.

## EERSTE DEEL.

DE NAMEN VAN DE ZWARTE AALBES  
IN ZUID-NEDERLAND.

De zwarte aalbes-kaart werd getekend met het materiaal door de medewerkers van de Zuidnederl. Dialectcentrale ingestuurd als antwoord op lijst 1 (A-M), blz. 5, en Uittreksel 1, vraag 1; een aantal nieuwe opgaven werden ons bezorgd door den heer Drs. M. Coomans, voor een 30-tal gemeenten en gehuchten, op de grens van Limburg en Brabant; hiervoor weze hem onze dank uitgedrukt.

Een mondeling onderzoek verschafte ons nog 70 namen uit 60 gemeenten; na een laatste schriftelijke omvraag, kregen we nog 70 inzendingen uit 65 plaatsen (1); zo beschikten we over 560 opgaven uit 415 plaatsen, d. i. meer dan één gemeente op de drie. Ondanks dit gunstig cijfer, zullen ons wel sommige interessante vormen ontgaan zijn, daar er een grote verscheidenheid heerst in de benamingen van de zwarte aalbes. We hebben daarom onze kaart niet eenvoudig gearceerd, maar, door het aanbrengen van tekens op de plaatsen waarvoor materiaal verwerkt werd, blijft het den lezer mogelijk een objectieve

(1) Dit schriftelijk onderzoek werd ingesteld om sommige grenzen nauwkeurig te kunnen bepalen; talrijke onderwijzers uit geheel Zuid-Nederland, samen met verschillende seminarie- en normaalscholen, beantwoordden zeer bereidwillig onze vragen.

kijk te hebben op de dichtheid en de verspreiding van onze gegevens.

## 1. — Aalbes.

Het Duitse *alantbere* (1) en het Middelnederlandse *albêre* betekenden „zwarte aalbes”; de vorm *aalbes* met deze betekenis heeft nog twee gebieden behouden in Zuid-Nederland:

A. — Het eerste en het grootste omvat het deel van Oost-Vlaanderen (2) dat benoorden de Schelde ligt, met uitzondering van enkele gemeenten in het Oosten: Kemseke (I 172), Beveren-Waas (I 178) en Temsche (I 215) zijn de laatste aalbes-plaatsen; Temsche geeft overigens naast *aalbes* ook nog *jeneverbes* en *troskesbes* op. Ten zuiden van de Schelde en gelijklopend met de stroom wordt de grens gevormd door de gemeenten: Ronse (O 265), Schoorisse (O 205) (naast *moerbezie*), Erwetegem (O 122), St. Lievens-Houtem (O 47), Serskamp (O 41), Lebbeke (I 264a) en Opdorp (I 272) in Oost-Vlaanderen, en Liezele (I 269) en Bornhem a/de Schelde (I 220) in Antwerpen. Als we nu de westelijke grens van dit gebied beschouwen, vinden we de naam *aalbes* nog in enige plaatsen van West-Vlaanderen (3); de grens loopt daar langs Moen (O 188), Deerlijk (O 82), Oostroozebeke (O 4), Tielt (I 123), Wijngene (I 119), Ruddervoorde (I 72), om dan naar het

(1) *Dt. Wtb.*: „alantbere”: schwarze Johannisbeere, im geschmack dem alant ähnlich. (vgl. *Leuv. Bijdr.*, XVII, 37 en *Meded. Zuidned. Dialectcentr.* Nr. 5, blz. 98).

(2) Joos kent alleen de aalbes met de betekenis: rode of witte aalbes (*Waesche Idiot.* blz. 40).

(3) Deze Westvlaamse vormen werden door De Bo opgetekend: „Aalbeze, alebeze: hetzelfde als aalbezie, fr. groseille noire; ook plamen, zwarte paters en zwarte jenevers genoemd” (*W-Vl. Id.* blz. 7).

SCHUERMANS vermeldt ook: aalbes: in W-Vl. ook dezelfde vrucht als fr. groseille noire (*Bijvoegsel Alg. Vl. Id.* blz. 1).



oosten om te buigen en de rijksgrens te bereiken boven Maldegem (I 154).

B. — Een tweede aalbes-gebied, veel kleiner dan het eerste, strekt zich uit ten noorden en noord-oosten van Leuven (1) : de grens loopt noordwaarts langs Wilsele (P 85), Haacht (P 16), Itegem (K 299) ; oostwaarts gaat het dan over Veerle (K 346), Deurne (Brabant, K 354) en Schaffen (K 356) ; dit laatste kent ook zwarte bes. Van daar uit bereikt men weer Wilsele langs Molenstede (K 355), Tielt (Brabant, P 38) (naast zwarte bes) en St. Pieters-Rode (P 32).

\* \* \*

Die twee gebieden zijn de overblijfselen van een oud en homogeen aalbes-gebied dat Oost-Vlaanderen, een deel van Antwerpen en Brabant omvatte, benevens een goed deel van West-Vlaanderen, waar het vroeger in contact was met het jenever-gebied (zie verder : Nr. 3) ; het werd in tweeën gesneden door het opkomen van de naam moerbezie, die van het zuiden kwam ; zo haast moerbezie Brussel (P 65) had bereikt (dat dan nog een Vlaams kultuurcentrum mocht heten), was zijn toekomst verzekerd ; die nieuwe vorm is reeds zeer ver in het noorden gedrongen, zoals we verder zullen zien (Nr. 5) ; hetzelfde proces wordt herhaald om Leuven (P 88) : reeds heeft aalbes geen steun meer te verwachten uit deze stad, en Wilsele (P 85) kent, naast aalbes, reeds moerbezie, vooral bij de jeugd, die veel betrekkingen heeft met Leuven als onderwijs- en arbeids-

(1) SCHUERMANS : „dit woord wordt in Brabant evenals in Gelderland *alleen* gebruikt voor de zwarte aalbes” (*Ibid.* blz. 2) ; verder zegt hij nochtans : „men noemt deze bezen ook *hier en daar* in Brabant moerbezen” (*Ibid.* blz. 461) ; zoals we verder zullen zien wordt moerbezie (= zwarte aalbes) gebruikt in het grootste deel van Brabant, in Antwerpen en in Noord-Limburg.

centrum. Zo wordt een van de oudste namen van de zwarte aalbes in Vlaanderen meer en meer verdrongen.

De uitgestrektheid van het eerste aalbes-gebied vermag niet aan deze vorm grote weerstandskracht te schenken ; op vele plaatsen zien we de vormen een steun zoeken bij andere, meer bekende woorden ; het eerste deel van aalbes is voor het bewustzijn van den spreker onverstaaenbaar geworden, en zo vinden we vervormingen als [o:li-] (olie), [uli-] en [huli-] (fr. houille, steenkool), [el] (el), [wo:l-] en [wɔ:l-] (Waal). Veerle (K 346) vond er iets nieuws op: daar heet de zwarte aalbes [kærnułəbe:zə] : onder die naam is op sommige plaatsen (b.v. Leuven, P 88) de vrucht van de kornoeljeboom (Lat. *cornus mas* en *cornus sanguinea*) bekend ; elders (zoals Mechelen K 330) is het de dialekt-naam voor de dadels ; welke de juiste oorsprong ook weze, te Veerle ontstond dus een verwarring tussen het eerste, duister geworden deel van aalbes, en de tweede lettergreep van een minder bekende vrucht : weer een zeer mooi geval van „thérapeutique verbale” (1).

Op zoek naar gelijkkluidende woorden, vond aalbes een aanknopingspunt met zijn overwinnaar : moerbezie, en gaf twee compromisvormen (2) die uit het volgende schema blijken :

$$\begin{array}{l|l} \text{moerbezie} & \text{moelebèze (Lizele I 269 en Opdorp I 272)} \\ + & + \\ \text{oelebezie} & \text{ourəbês (Lebbeke I 264)} \end{array} =$$

Een zeer interessante vorm geven nog verschillende

(1) Tot onze spijt kunnen we hier niet alle plaatsen aangeven waar dit compromis heeft plaats gehad ; op onze kaart staan ze allen getekend als aalbes-vormen ; het is immers niet altijd mogelijk de zekere compromisvormen van de twijfelachtige te onderscheiden, bij gebrek aan fonetische scholing van meerdere correspondenten ; b. v. een opgave als „ollibeze” wijst zeker op een verwarring van aal- met olie ; deze verwarring kan evenwel bestaan alleen in de geest van den dialectspreker, of ook reeds in de uitspraak.

(2) We behouden hier de schrijfwijze van onze medewerkers.



plaatsen in het noorden van Antwerpen ; daar werd aalbes verdreven door de westelijke vleugel van zwarte bes ; dit laatste is reeds lang over de Schelde, maar, gedurende de verwarring van de overgangperiode, zien we een vorm opduiken : trolibezie, die weldra in verschillende plaatsen vasten voet krijgt : Stabroek (K 203) kent geen ander woord, Eekeren (K 225) geeft het op naast jeneverbessen, een andere medewerker uit Eekeren doet opmerken dat de kinderen vooral trolebeskes zeggen (bewijs dat de vorm betrekkelijk jong is), Kapellen (K 221) trolebezekes naast zwarte bezekes. Wij hebben hier klaarblijkelijk te doen met een compromisvorm tussen aalbes [ɔləbes] en troskesbes (1) ; dit laatste vinden we nog meer in de buurt : o. a. in Schooten (K 227), Deurne (K 245) en Wilrijk (K 256) : als steun voor de verzwakte aalbes-vormen, leek tralie [trələ] hier nogal natuurlijk en eenvoudig...

Een ander bewijs van de verzwakking van aalbes, vinden we in een westelijk menggebied, in West-Vlaanderen ; de bespreking ervan kan beter bij de naam paters geschieden (zie Nr. 3). Het weze hier voldoende de meest westelijke plaats aan te stippen waar aalbes (naast plamen) gebruikt wordt : het werd opgegeven in Torhout (H 116).

Buiten de huidige aalbes-gebieden zijn talrijke sporen te vinden van het afbrokkelen van het oude gebied : die relictten kunnen ons een zeker denkbeeld geven van de vroegere uitgestrektheid van de aalbes-gebieden in onze gewesten (2) ; bij de noordwestelijke grens heeft Oedelem (I 153) nog [ɔ:ləbejərs] naast paters ; zo kennen nog alleen de oude mensen [ø.ləbe.zis] in Hekelgem (O 153), terwijl

(1) Zie *Meded. van de Zuidned. Dialectcentr.* Nr. 4, blz. 68, *Lew. Bijdr.*, XVI, 78.

(2) De vorm „zwarte aalbes” in Ambij (Q 102) zal wel aan een invloed van de schrijftaal mogen toegeschreven worden ; daarnaast werd de (voor die streek) regelmatige vorm *wiemere* ook opgegeven.

zwarte troskesbezie de plaats er van innam : hier kon dus moerbezie geen vaste voet krijgen, nadat het aalbes had verdreven. In het noorden van Mechelen (K 330) vinden we de laatste schakels die nog wijzen op de vroegere eenheid van het aalbes-gebied : Lier (K 291) heeft [ø:ləbes] en Oelegem (K 257) ullebes (naast zwette moerbees). Aartselaar (K 280) kent nog aalbes onder de vorm : zwarte [nœləbe.zəkəs], met gemouilleerde l ; hier vinden we dus weer de contaminatie met naald, die ook in de rode aalbes-namen voorkomt, niet heel ver van Aartselaar : Koningshooikt (K 294) en St. Katelijne-Waver (K 331).

Ook in het zuiden en het oosten van het kleine aalbes-gebied, wijzen verschillende vormen op de vroegere uitgestrektheid van de aalbes-naam ; die zijn : Boutersem (P 102), Kaggevinne (Assent, P 42), Oostham (K 315) (naast zwarte bezie) en Meldert (P 45) (naast hinnebere).

Vermelden we tenslotte enige afwijkende vormen :

1. In het westelijke aalbes-gebied : Deinze (O 14) en Gent (O 241) geven jenever op, naast aalbes : voor de eerste van de twee plaatsen zouden we die vorm als een relict kunnen beschouwen van een zeer oud jenever-gebied, dat zich tot hier zou uitgestrekt hebben ; het zou dan hieruit door aalbes worden verdrongen, vóórdat deze laatste op zijn beurt het slachtoffer werd van paters ; een meer voor de hand liggende verklaring is wel de invloed van inwijkelingen, die in deze twee steden, (in Gent vooral) een zeker aantal vreemde woorden in het dialect aanbrengen ; die vormen hebben er overigens gewoonlijk maar een zeer beperkt succes (1).

(1) Hetzelfde geldt voor de naam zwarte beze ook opgegeven voor Gent ; een tweede maal vinden we zwarte beze in het aalbes-gebied : te Maldegem (I 154), een ander correspondent gaf het regelmatige olebeier op ; we staan echter wantrouwig tegenover dit „zwarte beze”, daar onze dialectspreker onder vreemde invloed staat.



2. Een andere vorm, **jeneverbes**, werd ons opgegeven voor verschillende plaatsen langs de Schelde; deze naam kan niet rechtstreeks uit het Westvlaamse **jenever**-gebied naar hier zijn overgewaaid; de afstand en het ontbreken van een groot kultuurcentrum, die de naam zou uitstralen, sluiten deze hypothese uit; maar een vergelijking met de rode aalbes-kaart leert ons het volgende: de naam **rode bezie** ontmoette op de linker Scheldeoever een gevaarlijke vijand in de naam **jenever** (met de betekenis: *rode aalbes*); reeds is deze gedrongen tot in Moerbeke (bij Lokeren) (I 170): de verwarring door deze strijd veroorzaakt, samen met het langzaam verdwijnen van de naam **aalbes** (= *rode aalbes*) in dezelfde streek, verklaren het indringen van **jenever**-vormen, zelfs met de betekenis „zwarte aalbes”; deze omweg lijkt ons de enig mogelijke verklaring, voor de aanwezigheid van die talrijke **jeneverbessen**; een spontane opkomst van die vorm is wel mogelijk in alleenstaande gevallen, als Kappellen (Brabant, P 97), Diest (P 41) en St. Huibrechts Lille (L 313); maar de uitgestrektheid van het Antwerps gebied eist een andere, meer bepaalde verklaring. Hier volgen nu de plaatsen die **jeneverbessen** opgaven: Temsche (I 215) (naast **troskesbeze** en **o(e)llebezen**), Kruibeke (I 182) (naast **zwarte bes**), Hoboken (K 249), Wilmarsdonk (K 224), Eekeren (K 225) (naast **trolibeze**), Kalloo (I 151), en Doel (I 148) (naast **zwarte beze**) (1); in die plaatsen heeft de rode aalbes een heel andere naam, en we moeten dus aannemen dat de **jenever**-namen tot hier zijn opgetrokken met een andere betekenis (2).

(1) Dat **jeneverbes** of [ʒəne:valbeskə] dikwijls naast een andere naam staat, wijst op een zeer onlangs geschapen toestand, die nog heel wat onzekerheid bevat.

(2) Misschien geschiedde dat optrekken langs de Schelde: stromen en rivieren zijn grote cultuurwegen waarlangs de woorden (en niet enkel de dingen) reizen...

3. Van een kweekschoolleerling kregen we de opgave **ienjebees** voor Oudergem (I 263): geen enkel **hinnebes**-gebied ligt in de buurt (zie Nr. 7), maar de opgave is betrouwbaar daar het den spreker bekend was dat de framboos op meerdere plaatsen zo wordt genoemd; een locale verwarring heeft dus plaats gehad tussen deze laatste vrucht en de zwarte aalbes.

## 2. — Jenever.

Onder deze naam willen we alleen het Westvlaamse **jenever**-gebied bespreken; het Antwerpse **jenevelbes**-gebied trachtten we hierboven te verklaren.

De naam **jenever** met de betekenis zwarte aalbes komt voor in drie gebieden in West-Vlaanderen. Het grootste omvat geheel Frans Vlaanderen en een dunne strook in West-Vlaanderen langs de rijksgrens: deze strook volgt de kust tot Oostende (H 16), dat benevens **jenever** ook **paters** kent; de oostgrens van dit gebied loopt door de volgende plaatsen: Steene (H 18) (naast **paters**), Wilskerke (H 20), Wulpen (H 51), Avekapelle (H 91), Beveren-a.-den-IJzer (N 16), Watou (N 63) en Belle (N 162).

Het tweede gebied sluit bijna onmiddellijk bij het eerste aan, en omvat vier gemeenten in de kuststreek tussen Oostende (H 16) en Wenduine (H 4), dit laatste niet inbegrepen; gaven daar **jenevers** op: Klemskerke (H 23), Zandvoorde (H 19), Oudenburg (H 24) en Westkerke (H 26). Als we de kust noordwaarts blijven volgen, vinden we na een kleine onderbreking het derde **jenever**-gebied, dat heel de streek omvat rondom Brugge (H 36) tot aan de rijksgrens.



Het lijkt niet de minste twijfel dat deze drie gebieden de schaarse overblijfselen zijn van een groter **jenever**-gebied : we hebben hier een zeer klaar en typisch geval van het achteruitwijken van een woord voor een ander ; de overwinnaar (in casu : **paters**) marcheert noord- en westwaarts op, en verdringt **jenever** uit al zijn vroegere stellingen ; de drie afgebrokkelde stukken van het **jenever**-gebied zijn door de overwinnaar gescheiden, reeds is de kust op één plaats bereikt (Oostende H 16) en het zal wel niet lang meer duren of Frans Vlaanderen alleen zal nog **jenever** kennen in de betekenis : zwarte aalbes.

Andere feiten illustreren nog beter de verzwakking van **jenever** : het eerste is het menggebied op de grens tussen **jenever** en **paters** : daar **paters** hier als aanvaller de voorname rol speelt, kunnen we het geval beter onder Nr. 3 bespreken. Een tweede feit is het indringen in het noordelijk **jenever**-gebied van de nabijliggende vormen **plamen** en **paters** ; alleen de aanwezigheid van twee **jenever**-vormen te Loppem (H 68) en te Beernem (I 183) beletten ons de grens meer noordwaarts te trekken. Wie het daar van de drie tegenstanders zal halen is nog niet duidelijk.

In het **paters**-gebied zelf hebben we nog twee gemeenten met **jenever** : Passchendale (N 77) en Kuurne (N 90) (1) ; deze beide vormen duiden op een meer oostelijke uitbreiding van het **jenever**-gebied en staven dus onze mening over de verzwakking van **jenever**. Eindelijk vinden we nog **jenever** in Eegem (H 121) ; deze vorm is des te merkwaardiger daar hij zich bevindt midden in het menggebied **aalbes-paters** ; dat **jenever** zich daar wist te handhaven, heeft het waarschijnlijk te danken aan de strijd tussen deze laatste twee vormen ; hierdoor worden we ook in de gelegenheid gesteld de vroegere grens van **jenever** te

(1) In ons mondeling onderzoek werd voor Kuurne ook **paters** opgegeven.

bepalen : deze zal ongeveer de 21-ste meridiaan (naar Ferro) gevolgd hebben, en daar onmiddellijk hebben geraakt aan het **aalbes**-gebied.

### 3. — Paters.

Een derde naam van de zwarte aalbes in West-Vlaanderen is **paters** (1). Dit gebied heeft de vorm van een driehoek waarvan de top de kust raakt bij Oostende (H 16) en de twee basishoeken de rijksgrens bereiken, in 't westen te Loker (N 116) en in 't Oosten te Rekkem (N 137) en te Herzeeuw (N 177).

Tot nader verklaring van de grenzen voegen wij daaraan toe dat de twee plaatsen in de top van de driehoek gelegen, nl. Oostende (H 16) en Steene (H 18) naast **paters**, ook **jenever** opgaven. Op een paar plaatsen gaat de grens door een strook onontgonnen terrein, waar een verder onderzoek niet noodzakelijk scheen en geen nieuwe feiten aan het licht kon brengen : zo in het noordwesten tussen Slijpe (H 53) en Avekapelle (H 91), en in het zuidoosten tussen Kooigem (O 257) en Moen (O 188).

\* \* \*

Zeer kenschetsend voor het **paters**-gebied zijn de twee menggebieden op de oostelijke en de westelijke grens ; zoals we reeds in deze en ook in vroegere woordgeografische studie konden opmerken, gaat de vooruitgang van het ene woord ten nadele van het andere gepaard met een tijd van „*Doppelformigkeit und Mehrsprachigkeit*” (2). De twee strijdende vormen leven naast elkaar op hetzelfde

(1) Zeer zelden gaven onze medewerkers zwarte **paters** op, met het *adjectief* (zie II<sup>e</sup> deel, I. B).

(2) Zie het citaat uit WREDE : *Meded. Zuidned. Dialectcentr.* Nr. 4, blz. 79, *Lew. Bijdr.* XVI, blz. 89.



gebied en worden door elkaar gebruikt; weldra wordt die toestand ondraaglijk en als een zeer logische reactie van het streven naar klaarheid dat aan de basis zelf van de taal ligt, wordt een van de vormen, min of meer volledig, verdrongen; hier kunnen zich verschillende oplossingen voordoen: het overwonnen woord kan op die plaats helemaal verdwijnen; dikwijls wordt het ook op een minder bekende zaak toegepast, waar het een verborgen leven zal leiden; een andere oplossing geeft ons het bovengenoemde *troliebezie*-gebied (zie Nr. 1) en het *troskesbes*-gebied (zie Nr. 5 en 6 A): een nieuwe vorm krijgt de overhand en verdrijft de twee verzwakte strijders.

In het geval dat ons nu bezighoudt, biedt onze kaart een momentopname van de eerste phase van de strijd, en wel op twee plaatsen tegelijk:

*a)* in 't oosten heeft *paters* de *aalbes* aangevallen, en in niet minder dan zeven gemeenten worden ze naast elkaar gebruikt: Veldegem (H 67), Zwevezele (H 118), Koolskamp (H 120), Schuiferskapelle (H 122), Pittem (N 42), Ingelmunster (N 47) en Hulste (N 85);

*b)* in 't westen hebben we een ander menggebied dat bijna even groot is als het eerste, maar waarvan we de noordwestelijke grens niet juist konden bepalen: *paters* en *jenevers* worden samen opgegeven in een vijftal plaatsen: Diksmuide (H 108) (1), Hoogstade (N 19), Loo (N 21), Oostvleteren (N 25) en Poperinge (N 67).

(1) Diksmuide gaf ook *ollebessen* op; dat het bewustzijn van de sprekers aarzelt tussen verschillende vormen, wordt gemakkelijk verklaard door de vooruitgang van *paters* op *jenevers* en de daaropvolgende verwarring; maar de aanwezigheid van een *aalbes*-relict op deze plaats lijkt ons nogal vreemd; misschien wijst het op een nog jonge toestand, waarin *jenever* en *aalbes* nog gemeenschappelijke grenzen hadden ten noorden van Kortrijk (N 38); deze theorie veronderstelt natuurlijk dat *paters* een betrekkelijk recente vorm is, die op korte tijd de oudere vormen heeft gescheiden zonder nochtans alle sporen van de vroegere strijd tussen *jenevers* en *aalbes* uit te wissen (?); maar hoe kan *aalbes*

Deze twee menggebieden wijzen op een snelle vooruitgang van de naam *paters*: *a)* in het oosten immers ontmoette *paters* een semantisch zeer verzwakt woord (zie Nr. 1), dat het gemakkelijk wist te overwinnen; we mogen dus nieuwe veroveringen verwachten langs deze zijde; *paters* heeft ook reeds een wig gedreven in het zuiden van Brugge (H 36); *b)* in het westen ontmoette *paters* een sterkere vorm; daar werd *zwarte jenevers* gesteund door *rode jenevers*: het psychologisch verband tussen de twee namen gaf hun een groter weerstandsvermogen; en zelfs waar *paters* reeds lang binnengedrongen is, heeft het sommige *jenever*-relicten niet kunnen uitroeien, zoals we hierboven zagen.

Opvallend is het ook dat we de naam *paters* niet hebben gevonden in de gewone bronnen van de oude taal, zoals b.v. DODOENS, KILIAAN, VERWIJS en VERDAM, FRANCK, *Wdb. Ndl. Taal*. Alleen DE BO kent het en de *Idiotica* en *Flora's* die DE BO afschreven: alles wijst dus op een betrekkelijk jonge vorm.

Nadat we de snelle voortuigang van *paters* hebben trachten te schetsen, rijst de vraag: van waar is *paters* vertrokken, uit welke streek van het huidige gebied heeft het zich verspreid over een groot deel van West-Vlaanderen? We moeten eerst doen opmerken dat alle grenzen van het *paters*-gebied zeer onlangs werden gevormd. Zo hebben we twee menggebieden in het oosten en in het westen; op de noordergrens werd het *jenever*-gebied zo juist in tweeën gesneden, terwijl de zuidelijke rijksgrens bereikt werd op een drietal plaatsen. Dit alles wijst op een mogelijk uitstralingspunt dat ongeveer in het midden van het gebied zou moeten gevonden worden. Hier is

zo ver zijn ingedrongen in het *jenever*-gebied (vóór het opkomen van *paters*) vermits *jenever* veel sterker blijkt te zijn dan *aalbes*, zoals de studie over de rode *aalbes* het aantoon?



het dat de economische en de historische factoren in aanmerking komen, en dat de invloed moet worden bepaald van drukke handelsbetrekkingen en van sociaal overwicht. Een definitief antwoord kunnen we hier niet geven, maar o. i. kan Roesselare daar wel de hoofdrol in gespeeld hebben, terwijl Kortrijk (N 141) en Ieper (N 72), elk voor zijn gebied, meewerkten aan de verspreiding van het woord, als secundaire uitstralingscentra.

Wat de oorsprong aangaat van de naam zelf, moeten we vrijwel bij gissingen blijven. SCHUERMANS (1) geeft de vorm **paters** op voor Kortrijk (N 141) en voegt erbij : „in Brabant moerbeze, te Antwerpen jeneverbezen, elders ook paternosterbezien”; van deze laatste vorm vonden we geen enkel spoor, en we durven daar geen verklaring in zoeken voor **paters** : uit **paternosterbezien**, om hun gelijkens met de kralen van de rozekrans, afgekort tot **paters**?? we denken eerder dat de naam zijn oorsprong heeft gevonden in de kleur van de zwarte aalbes : „zo zwart als een paterstoog” (?). Die gedachtenassociatie trof de verbeelding van het volk, en bezorgde een grote bijval aan de nieuwe naam. De behoefte aan een nieuw woord ontstond ongetwijfeld door de verwarring geschapen door de verdringing van **aalbes** door **jenevers**.

#### 4. — Plamen.

Als vierde naam in West-Vlaanderen vertegenwoordigd, hebben we **plamen** (2); hij is verspreid over een klein rechthoekig gebied, waarvan een zijde de kust volgt. Drie plaatsen op de grenzen van het gebied kennen nog een andere naam, naast **plamen** : **paters** te Zedelgem (H 65),

(1) *Alg. Vl. Id. i. v. aalbes* en *i. v. paters*.

(2) DE BO *i. v. paters* : „zwarte aalbezie, anders ook plamen geheeten”.

**paters** en **ollebeiers** te Torhout (H 116) en **jenevers** te St. Andries (H 35) (1).

Buiten het gebied, hebben we Oostkamp (H 69 : meest **plamen**, ook **paters**), St. Kruis (H 38 : **jenevers**, **plamen** en **vlamen**), en Sijssele (H 41 : **plamen**).

\* \* \*

Laten we eerst opmerken dat een paar gemeenten een sekundaire vorm opgaven : nl. **vlamen** : St. Kruis (H 38) en Jabbeke (H 32); **vlamen** ontstond uit het onbegrepen **plamen**, om het met meer bekende woorden in verband te brengen, die **vl**-begin hebben; zo hoorden we in ons mondeling onderzoek, onze zegsman van St.-Kruis spontaan de naam aanknopen bij „Vlaming”...!

**Vlamen** en **plamen** vindt men bij DE BO; **plamen** wordt er ook vermeld met een andere betekenis, nl. „jeneverbes, fr. baie de genièvre” (sic) (2). Het ligt dus voor de hand een verwarring te veronderstellen tussen de **juniperus communis** en de **ribes nigrum**, vooral daar eerstgenoemde een minder bekende boom is. Deze verwarring, die nog meer voorkomt in West-Vlaanderen (men denke aan de **zwarte** en **rode jenevers**), kon best ontstaan in onze kuststreken : de **juniperus communis** komt vrij algemeen voor in de duinen (ook in heidegrond) (3).

Deze verklaring rust evenwel alleen op het getuigenis van DE BO : „**plamen** = soms **juniperus communis**” : we vonden nergens een andere vermelding van die naam voor de jeneverboom.

(1) **Plamen** hoort men in 't westen van de gemeente, zegt ons de medewerker.

(2) **Plamen** met de betekenis **jeneverbes** zou kunnen ontstaan door een metathesis uit **palmen**; zie DODOENS : „de tegenwoordige gemeyne soorte van Genever heet hier te lande Geneverboom, somtijts ook Palmboom” (blz. 1333). Voor de **pal** < **pla**-ontwikkeling, vgl. FRANCK die **plamaasteren** „bekladden” afleidt van **palm**.

(3) HEUKELS, *Geïllustreerde Schoolflora*, 10<sup>e</sup> dr. blz. 120.



Een andere verklaring hadden we menen te vinden in de opgaven van onze medewerkers uit Torhout (H 116) : naast **olebeiers** en **paters**, kregen we de volgende vormen : (in de spelling van onze medewerkers) : **pāpəm**, **pə:m**, **pā:m**, **pāp(ə)n**. (ä = [α])

Deze vormen kunnen we op de volgende wijze verklaren : [pα:p(ə)n < pα:pm < pα:m] ; de verleiding is groot de reeks voort te zetten : [< p**l**α:m], en zelfs de psychologische overgang **paters** < **papen** te veronderstellen. Uit deze hypothese volgt dadelijk dat, na de vervorming van **paters** in **plamen**, de nieuwe vorm zich noordwaarts heeft bewogen, en zo een klein gebied heeft gewonnen op **jenevers**, tot aan de kust. Maar deze verleidelijke hypothese gaat semantisch niet zonder moeilijkheden : o. a. de overgang van **papen** (meervoud), door [pα:m], naar **plamen** (met een nieuwe meervoudsuitgang) ; deze overgang moet ook worden verklaard door de aantrekking van andere woorden die de alternatie **pa-pla** in de hand werkten : welke woorden hebben hier een rol gespeeld?

Het grootste bezwaar ligt nog elders : bij het aandachtig bestuderen van de kaart, ziet men dat **plamen** homogeen wordt gebruikt aan de kust ; de nieuwere vormen (**vlamen**), het bestaan van andere namen naast **plamen** (**paters**, **jenevers**, **aalbes**) treffen we eerst meer zuidwaarts aan ; dit sluit alle zuidelijke oorsprong van **plamen** uit : want hoe dichter bij de bron, hoe zuiverder de vormen moeten zijn ; de reeks **pāpən... pə:m** wordt dan niets anders meer dan een *plaatselijke* contaminatie tussen **paters** en **plamen** (1), met de hulp van een aantrekking door **papen** en dergelijke woorden.

Hoewel we dus deze tweede oplossing om bovenstaande

(1) We moeten ten slotte doen opmerken dat **paters** ook hier een indringer is : nl. in Zedelgem (H 65), Varsenare (H 34) en Meetkerke (H 30).

redenen moeten verwerpen, moest ze toch worden vermeld : nieuwe feiten zouden haar misschien later kracht kunnen schenken.

### 5. — Moerbezie.

De naam **moerbezie** voor de zwarte aalbes vinden we in een groot gebied, dat met een brede basis op de taalgrens rust ; noordwestelijk grenst het aan het **aalbes**-gebied, en blijft gelijklopend met de Schelde tot boven Antwerpen. De grensplaatsen zijn : Schoorisse (O 205), (naast **aalbes**), Michelbeke (O 216), St.-Maria-Oudenhove (O 127), Hillegem (O 129), Erpe (O 52), Wieze (O 60), Londerzeel (I 275), Boom (K 287) (naast **zwarte beze**), Mortsel (K 251) (naast **zwarte bezekes**) en Wijnegem (K 253). Na een scherpe punt gevormd te hebben, waarin we de volgende gemeenten aantreffen : Brecht (K 206), Brasschaat (K 226) en 's Gravenwezel (K 229), gaat de grens weer naar 't zuiden door Halle (Antwerpen, K 255) (naast **zwarte beze**) en Nijlen (K 296), en bereikt het kleinere **aalbes**-gebied ; bezuiden dit gebied trokken we de grens kort bij Leuven (P 88) ; al de **moerbeze**-vormen die meer oostelijk liggen, bewaren we voor de bespreking van de **zwarte beze**, waarmee hun geschiedenis nauw is verbonden. Volledigheidshalve vermelden we die hier : we hebben eerst vier plaatsen in Brabant, in 't noorden van Tienen : Binkom (P 95), Attenrode (P 96), Miskom (P 98) en Glabbeek (P 99) ; in Noord-Limburg vinden we de volgende plaatsen : Tervant (Paal) (K 357), Heusden (K 360), Zonhoven (Q 1), Eksel (K 353), Wijchmaal (L 354), Peer (L 355) en Kaulille (L 316).

\* \* \*

**Moerbezie** als naam van een vrucht is reeds zeer oud ; de eerste lettergreep wijst ons naar de Romeanse oor-



sprong : lat. *morus*, fr. *mûre*. We treffen hem als naam van de moerbezieboom aan (lat. *morus nigra*, fr. *mûrier du Japon*) : zie DODOENS. Soms wordt moerbezie gebruikt voor de blauwe bosbes : (l. *vaccinium myrtillus*, fr. *myrtille*) : zie *Mnl. Wdb.*, SCHUERMANS, DE BO (1).

Voor de zwarte aalbes moet hij ook al lang in onze gewesten bekend zijn, te oordelen naar de uitgestrektheid van het veroverde gebied, en naar het eigennaardige eilandje in Noord-Limburg, dat nu van het hoofdgebied door andere namen werd gescheiden.

In het noorden en in het westen schijnt moerbezie nog steeds vorderingen te willen maken :

a) In 't westen ontmoette het aalbes, dat zeer verzwakt is ; de verovering zal wel niet zonder strijd gebeurd zijn : bewijzen daarvan vinden we in de aanwezigheid van de volgende afwijkende vormen :

Mere (O 56) : troppelbes.

Hekelgem (O 153) troskesbezies (de oudere generatie kent nog : [ø.løbe.zis]).

Iddergem (O 149) : wijnbezie (2).

Steenhuffel (O 67) : groseillenbees.

Dit laatste is klaarblijkelijk een ontlening aan 't Frans, hetgeen natuurlijk verklaarbaar is in een bewogen strijd op een grens. De eerste twee namen : troppel (troskes) bes, worden in de streek van Aalst (O 61) veel gebezigd voor de rode aalbes. We zijn hier dus geneigd de overgang aan

(1) In het materiaal dat berust in de Zuidnederlandse Dialectcentrale te Leuven, vonden we moerbezie als naam voor de blauwe bosbes in een vijftal plaatsen ten zuiden van Ieper, nog viermaal verspreid in West-Vlaanderen en een paar keren in 't noorden van de provincie Antwerpen.

(2) Wijnbezie en druif worden met dezelfde betekenis dooreen gebezigd door DODOENS (zie ook *Mnl. Wdb.*). Nu de wijngaarden tot het verleden behoren in Vlaanderen, is de naam van de druif hier bewaard gebleven, als naam van een vrucht waarmee wel enige gelijkenis bestond, en die ook gebruikt werd tot vervaardigen van drank.

te nemen van deze naam, van de rode op de zwarte aalbes. Hoe dit mogelijk is, zien we in het tweede deel van deze studie.

b) In 't noorden is de vooruitgang nog beter te bespeuren : daar heeft moerbezie de vruchten geoogst van een vroegere strijd tussen zwarte bezie en aalbes ; want, benevens enkele aalbes-relicten (waarvan we de betekenis zagen onder Nr. 1), bevinden zich daar ook een paar zwarte bes-plaatsen : nl. O.-L.-V.-Waver (K 332, naast moerbes) en Ranst (K 261), waarbij we nog de drie gemeenten moeten rekenen die èn moerbes èn zwarte bes kennen, langsheen de grens van het gebied.

Een andere afwijkende vorm is *cassis*, opgegeven voor Sterrebeek (P 72) : dit is de Franse naam voor de zwarte aalbes ; hij dankt blijkbaar zijn gebruik aan de invloed van de verfranste hoofdstad ; in hoeverre deze indringer sukses heeft behaald in de omstreken van Brussel, kan ons alleen een onderzoek leren in de verschillende voorsteden.

Vóór de Franse invloed uit Brussel straalde, had deze stad de rol gespeeld van verspreidingscentrum voor de naam moerbezie ; de hele configuratie van het gebied wijst op een zuidelijke oorsprong ; Waalse dialectologen kunnen ons waarschijnlijk meer leren over het gebruik en de uitbreiding van het woord „*mûre*” in Waals Brabant, in Namen en in Henegouwen (1). Bij het Romaans deel van het woord werd heel natuurlijk de uitgang *-bezie* gehecht, deels omdat moerbezie de vorm aalbes verdrong en in dit contact een zelfde uitgang ontleende, deels uit parallelisme met de naam voor de rode aalbes in 't zelfde gebied : zeebezie.

(1) We weten dat Namen en Waals Brabant „*mûre de chien*” zeggen voor de braambes.



## 6. — Zwarte bes (beze, bizzem).

Met die naam staan we vóór een van de meest ingewikkelde toestanden die in de zwarte aalbes-namen heerst. Om meer klaarheid in onze uiteenzetting te brengen, willen we het **zwarte bes**-gebied in drieën verdelen : deze splitsing is overigens gedeeltelijk gegrond op de dialectgeographische ontwikkeling van het woord.

## A. — Westelijk gebied.

Dit gebied omvat al de plaatsen gelegen ten westen van de inham door **moerbezie** gevormd in 't oosten van Antwerpen. De grenzen van dit deel werden reeds vroeger beschreven, met uitzondering van de westelijke grens : deze verlaat de rijksgrens bij De Klinge (I 145) ; oostelijk van St. Niklaas (I 175) zijn voor een paar dorpen de namen niet bekend ; de Schelde wordt overschreden bij Temsche (I 215), om dan de **aalbes-moerbes**-grens te bereiken bezuiden Boom (K 287).

\* \* \*

Om een denkbeeld te geven van de grote verwarring die in dat gebied heerst, geven we enkele getallen :

37 namen werden daar op kaart gebracht :

slechts 17 maal treffen we **zwarte bes** aan. De overige namen zijn verdeeld over zes verschillende vormen :

8 maal **jeneverbes**

5 maal **troskesbes**

4 maal **traliebes**

2 maal **aalbes**

éénmaal **beerbes**.

We hadden hierboven reeds de gelegenheid te wijzen op de oorzaak van deze onevenwichtige toestand : onder

de strijd tussen **aalbes** en **zwarte bes**, kwamen verschillende nieuwe vormen opduiken die zich stilaan een eigen gebied veroverden. Het is nog te vroeg om aan deze vormen een juist afgetekend gebied toe te schrijven ; verschillende gemeenten gaven meer dan één vorm op : Eekeren (K 225) en gehuchten niet minder dan vier : daar werden steeds door iedere medewerker minstens twee vormen opgegeven, meestal met aanduiding van een klein verschil in 't gebruik (zie **traliebes**, Nr. 1). Evenmin kunnen we de toekomst-mogelijkheden van deze vormen voorzien : ongetwijfeld zullen sommige moeten verdwijnen ; misschien geeft ons de vergelijking met de rode aalbes-kaart meer aanwijzingen.

Afwijkende vormen in dit gebied zijn :

a) **troskesbes** in Temsche (I 215) (naast **zwarte bes** en **jeneverbes**), Melsele (I 179), Aartselaar (K 280) (naast [**noeløbes**]), Deurne (K 245) en Schoten (K 227). Deze vormen zijn vrijwel van elkaar gescheiden en schijnen dus onafhankelijk in gebruik te zijn gekomen onder invloed van **troskesbes** in de betekenis : *rode aalbes* ; met deze betekenis heeft **troskesbes** een zeer homogeen gebied veroverd langs de Scheldeoeveren (zie verder Tweede Deel).

b) **beerbeze** : Eekeren (K 225) gehucht Hoogboom, (naast **troliebes** en **zwarte beze**) : onze medewerker deed ons opmerken dat er een duidelijk onderscheid is tussen **beer** [**bie:r**] = mannetje van 't varken, **beer** [**bær**] = mest en Fr. *ours*, en **beerbeze** [**be-rbezə**]. De oorsprong van deze naam blijft ons duister ; we vonden hem ook eenmaal vernoemd, als naam van de blauwe bosbes in Izegem (N 45).

## B. — Noordelijk gebied.

Het tweede deel van het **zwarte bes**-gebied wordt zuidelijk begrensd door het **moerbes**- en het kleine **aalbes**-gebied ; verder gaat het onder Tessenderloo (K 353), waar



aalbes en moerbes elkaar raken. Oostelijk volgen we dan het Limburgse moerbeer-gebied tot aan de rijksgrens.

\* \* \*

Dit deel van het gebied heeft een veel rustiger uitzicht, met weinig afwijkende vormen. Hier mogen we wel het uitgangspunt zoeken voor de verspreiding van **zwarte bes**, tenminste voor de Zuidnederlandse vormen. Aan de hand van enige Noordnederlandse opgaven en vooral steunend op de geographische vorm van het gehele **zwarte bes**-gebied, zouden we de geschiedenis van deze naam in onze streken als volgt kunnen opmaken : **zwarte bes** kwam uit Noord-Brabant onze noordelijke provincie binnengeslopen ; het nieuwe woord verdreef **aalbes** tot bij Mechelen, waar het door **moerbezie** werd tegengehouden ; meer in het oosten kon het **moerbeer** in tweeën snijden en bereikte de taalgrens tussen Tienen (P 145) en St.-Truiden (P 176) ; van uit Nederlands Limburg kwam dezelfde naam over Vlaams Limburg en bezette de Maasoever ; daar werd hij later verdreven door de Duitse naam **Johannisbere** en liet enige relicten achterna : Molenbeersel (L 319), Maaseik (L 372) en Asch (L 417) (1).

In het noordelijk deel dat ons nu bezighoudt, werd het tweede deel van het woord, nl. **beze**, dat tegenover het adjectief minder betekenisdragend en dus minder sterk was, verbasterd in **bizzeme** en **bezige**. Deze vervorming kwam ook uit het noorden naar onze gewesten en bezet nu een strook die langs de rijksgrens ligt ten noorden van een lijn getrokken van Kalmthout (K 201) tot Desschel (K 275).

(1) De verspreiding van **zwarte bes** bezuiden Diest (P 41) heeft zich waarschijnlijk niet juist op die manier voorgedaan : we geven hier maar een voorlopige aanduiding ; onder C brengen we de gegevens meer uitvoerig aan ; zie het tweede deel.

Afwijkende vormen zijn :

a) **bremdewijnbizzem** te Turnhout (K 237) en **wijnbizzem** te Kasterlee (K 273) (naast **zwarte bizzemen**). We hebben hier weer druifnamen : vgl. Nr. 5, noot en Nr. 9. De eerste vorm vertoont daarenboven nog een compromis met de braambes.

b) **hinnebees** : Noorderwijk (K 304). Deze naam draagt de framboos op verschillende plaatsen ; de verwarring is hier te wijten aan het **hinnebes**-gebied in de rode aalbes-namen, dat juist in deze streek ligt.

c) **St. Jansbeze** : te Moll (K 276), Kwaadmechelen (K 314), Tessenderloo (K 353) (naast **zwarte beze**) en Paal (K 357) (zie hieronder Nr. 8).

#### C. — Zuidelijk gebied.

Het laatste deel van het **zwarte bes**-gebied biedt ons weer een vrij verward uitzicht : de grenzen kunnen we bepalen als volgt : in het noorden werd dit deel gescheiden van het oorspronkelijke (?) **zwarte bes**-gebied door een groepje **hinnebes**-vormen ; de laatste **zwarte bes**-gemeenten zijn hier Diest (P 41), Zelem (P 44), Zelk (Halen) (P 48), Herkde-Stad (P 50) en Kuringen (P 57) ; oostelijk wordt de grens bepaald door de lijn tussen vak P en vak Q ; een paar afwijkende vormen scheiden daar **zwarte bes** van **wijnbeer**. Naar het zuiden bereiken we de taalgrens langs de gemeenten : Alken (P 120), Aalst-bij-St.-Truiden (P 179), Velm (P 174), Landen (P 171) en Waasmont (P 211). De westelijke grens wordt bepaald door de volgende **zwarte bes**-plaatsen : Godsenhoven (P 155), Tienen (P 145), Lubbeek (P 94), Tielt (P 38) (naast **aalbes**), Scherpenheuvel (P 35a) en Zichem (K 351) (naast **aalbes**).

\* \* \*



Zoals we hierboven zagen, namen we aan dat de **zwarte bes**-naam naar het zuiden vooruitschoof. Hier stuiten we nochtans op een zeer zware moeilijkheid om het huidig kaartbeeld op afdoende wijze te interpreteren. Er ontbreekt namelijk een voldoende aardrijkskundige aansluiting tussen het noordelijke en het zuidelijke **zwarte bes**-gebied, waardoor een zuidwaartse verspreiding van deze vorm verklaarbaar zou worden. Drie vormen scheiden de twee delen van het gebied; om **hinnebes** hoeven we niet bekommerd te zijn: het is zeker van jongere datum en wijst alleen op een plaatselijke strijd en verwarring, ontstaan in een zeer betwiste streek; **aalbes** en **moerbes** leveren echter grotere moeilijkheden op.

**Aalbes** is hier zeker de oudste vorm en bezit de nodige kracht niet om nieuwe veroveringen te doen. Het **aalbes**-gebied ten noorden van Leuven (P 88) is dus nooit kleiner geweest, maar werd integendeel, eerst door **zwarte bes**, daarna door **moerbes** aanmerkelijk verminkt. (Zie Nr. 1, en de relictten van **aalbes** en van **zwarte bes** ten noorden van Mechelen [K 330].)

Dat **moerbes** zich oostwaarts ontwikkelde van uit Brabant vóór de **zwarte bes**-inval, kunnen we ook niet in twijfel trekken; het Limburgs **moerbes**-gebied was vroeger aangesloten bij het Brabantse, ten zuiden van het **aalbes**-gebied; als bewijs hiervan hebben we de vier **moerbes**-relictten ten noorden van Tienen (P 145): we gaven ze reeds vroeger op onder Nr. 5.

In één woord: deze twee oudere gebieden raken elkaar door hun twee grensgemeenten: Deurne (K 354) en Terwant (Paal) (K 357) en hebben altijd de doorgang afgesloten voor **zwarte bes**.

De **zwarte aalbes**-kaart alleen kan ons niet genoeg materiaal verschaffen om een voldoende verklaring te geven.

Een latere uitbreiding van **aalbes** aannemen, na de

doortocht van **zwarte bes**, of een weg zoeken voor de komst van **zwarte bes** langs Zuid-Limburg, de Maas en Nederlands-Limburg, lijkt ons onwaarschijnlijk en een tikje romantisch.

Uit de vergelijking van de rode en de **zwarte aalbes**-kaarten, zullen we later een betere verklaring kunnen voorstellen (zie Tweede Deel, 1, C).

Merken we tenslotte op dat deze twijfel zijn oorsprong niet vindt in de ontoereikendheid van ons materiaal: voor al de gemeenten die liggen in de vakjes op de grens van vak P en vak K, beschikten we over uitstekende en betrouwbare gegevens, ter plaatse ingewonnen door den heer Drs. M. Coomans; misschien zou een dergelijk onderzoek ten oosten van Hasselt en ten westen van Maastricht meer licht kunnen brengen (?).

Afwijkende vormen:

Buiten de reeds vermelde **aalbes**- en **moerbes**-relictten vinden we in dit zuidelijk gebied:

a) **jenevelbezen** in Glabbeek (P 99) en Diest (P 41): indien de opgaven juist zijn, hebben we hier te doen met spontane substituties, verklaarbaar door de naburige woordgrenzen;

b) **St. Jansbeze**: St. Truiden (P 176), Kozen (P 118), St.-Lambrechts-Herk (P 119), Diest (P 41) (naast **jenevelbeze** en **zwarte beze**) en Halen (P 48) (naast **zwarte bere**). Over de vormen zie Nr. 8, waar ook **tansbeer** wordt besproken, opgegeven te Aalst-bij-St.-Truiden (P 79);

c) **braambes** te Scherpenheuvel (P 35a) en **braambere** te Hasselt (Q 2);

d) **beekbeer** te Stevoort (P 58);

e) **paardsbeer** te Diepenbeek (Q 71).

Deze laatste vier namen berusten op volkse verwarringen en fantasie.



## 7. — Hinnebes.

Deze paragraaf wijden we aan een klein gebied waar **henebes**, onder de vorm [inøbe:r] een dunne laag vormt, die onlangs een zeer betwist terrein dekte.

Het omvat de gemeenten : Zelem (P 44), Meldert (P 45), Linkhout (P 46), Lummen (P 51) en Kermt (P 55); dit laatste punt werd bij de anderen getekend, alhoewel het ervan is gescheiden door drie plaatsen, waarvan we geen opgaven bezitten.

\* \* \*

Onder de vorm *hinne(n)besie* staat dit woord vermeld bij KILIAAN, DODOENS, SCHUERMAN en JOOS, maar steeds als naam van de framboos (fr. *framboise*, lat. *morum rubi Idaei*).

Daar we op dit ogenblik nog niet beschikken over de nodige gegevens om een framboos-kaart te tekenen, kunnen we niet nagaan hoe en waar de verschuiving heeft plaats gehad van een vruchtnaam naar de andere (1).

## 8. — St. Jansbezie, St. Jansbeer.

We moeten eerst opmerken dat op onze kaart het verschil niet aangeduid werd tussen de twee vormen : **St. Jansbezie**, **St. Jansbeer**. Dit verschil werd wel aangeduid op de vroeger verschenen Rode aalbes-kaart (2); we achtten deze wisse-

(1) E. PAQUE, *De Vlaamsche Volksnamen der planten* (Namen, 1896), blz. 149-150 kent het woord in de drie betekenissen : voor de rode aalbes zijn de opgaven juist (vgl. L. GROOTAERS, *De roode aalbes*); voor de zwarte aalbes, geeft hij maar één plaats op, nl. Landen (P 171); voor de framboos, vinden we een tiental gemeenten, in 't zuiden van de provincie Antwerpen en in 't noorden van Brabant : dus nagenoeg in de buurt van onze twee hinnebeze-gebieden (vgl. Rode en zwarte aalbes-kaart).

(2) L. GROOTAERS, *Meded. v. d. Zuidnederl. Dialectcentrale*, Nr. 4, (1924), blz. 70-71, *Louv. Bijdragen*, XVI, blz. 80-81.

ling **bes-beer** interessant genoeg om er een afzonderlijk deel van onze studie aan te wijden (zie Aanhangsel).

Het **St. Jansbeer**-gebied beslaat op onze kaart de uiterste hoek van ons land, met de rijksgrens en de Maas als grenzen. In 't zuiden zal Lanklaar (L 422) wel de grensplaats zijn, met een compromisvorm tussen de twee aanwezige aalbes-namen : **St. Janswiermet**; westwaarts bereikt men het **moerbeer**-gebied ten noorden of ten zuiden van Gelieren (Genk) (Q 4). De rijksgrens wordt dan weer bereikt ten westen van Hamont (L 286).

\* \* \*

Deze benaming is ongetwijfeld van Hoogduitse oorsprong : **Johannisbeere** heten heden nog de rode en ook de zwarte aalbessen in Duitsland. Nu rijst de vraag of ons klein gebied de uitloper is van een groter gebied dat zich over Nederlands Limburg verder uitstrekt in 't Rijnland. We bezitten geen Duitse taalkaarten voor de zwarte aalbes. Wel verscheen van de hand van B. MARTIN een studie met kaart over de rode aalbes (1), en wijdde W. ROUKENS een kaart en een bespreking aan de rode aalbes-namen in zijn dissertatie (2); we willen daar verder nog op terug komen.

Hoe we ook de verbreiding van **St. Jansbeer** naar Limburg verklaren, staat het vast dat de naam uit het oosten kwam : in onze gewesten verdreef het de naam **zwarte beer** : een bewijs hiervoor leveren ons de relictten in Maaseik (L 372), Asch (L 417) en Molenbeersel (L 319). Op de westelijke grens, gaf St. Huibrechts-Lille (L 313), naast **zwarte beer** en **St. Jansbeer**, ook nog **jeneverbeer** op; dit

(1) B. MARTIN, *Deutsche Wortgeographie*, IX. *Die Johannisbeere (Ribes rubrum)*. *Teuthonista*, V, 1925, Heft 2/3, S. 212.

(2) W. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten*. Teil IA, S. 340-346; S. 425. Teil IB, Karte 71 (Nijmegen, 1937).



zal wel een vorm zijn die spontaan opkwam in de ver-warring der namen.

Afwijkende vormen die in verband staan met **St. Jans-beer** brengen we hieronder samen :

1<sup>o</sup> **Jassebeer** : Voort (P 192) en **tansbeer** : Aalst-bij-St.-Truiden (P 179). Vermoedelijk hebben deze twee vormen zich ontwikkeld uit **St. Jansbeer**. Voor de tweede vooral kunnen we wijzen op andere opgaven als [səntʃans-be.r] voor St.-Truiden (P 176), waar men reeds de ver-smelting ziet beginnen tussen t en j (1).

2<sup>o</sup> Volledigheidshalve vermelden we hier nog eens de talrijke **St. Jansbessen** die zich buiten het Noord-Limburgse gebied bevinden : hun betekenis voor deze studie zal nog meer uit het tweede deel blijken.

#### 9. — Wijnbeer.

De naam **wijnbeer** vinden we in de zuidoostelijke hoek van Limburg en in het noordoostelijk deel van de provincie Luik.

De grensplaatsen van oost naar west zijn : Eisdén (Q 7), Zutendaal (Q 5), Beverst (Q 72), en dan van noord naar zuid : Bilzen (Q 83), Kleine-Spouwen (Q 92) en Maastricht (Q 95). We mogen veronderstellen dat ook meer ten zuiden dezelfde naam gebruikt wordt, zoals het geval is op de rode aalbes-kaart. Een paar plaatsen ten oosten van de Maas wijzen op een groter uitgestrektheid van het gebied ; deze zijn : Ambij (Q 102) en Heerlen (Q 113). In het land van Overmaas treffen we **wijnbeer** aan in Gemmenich (Q 251), Montsen (Q 253) en Welkenraat (Q 278).

\* \* \*

(1) Vgl. MARTIN-LIENHART, *Wtb. Els. Mundt.*, III, 739-740 : **Kanstriwle** (*Johannestrübele*), waar een dergelijke verkorting heeft plaats gehad.

Voor fonetische veranderingen door **wijnbes** ondergaan, verwijzen we naar de studie van L. GROOTAERS over de rode aalbes, waar ze uitvoerig verklaard worden (1). Het moge volstaan hier aan te stippen dat de vormen [mimərtə] en [mimərəkəs], opgegeven in het noorden van Limburg voor de rode aalbes, natuurlijk niet voorkomen als zwarte aalbes-namen : in het noorden immers heerst **St. Jansbeer**.

Het ziet er uit als wilde **wijnbeer** nog verder westwaarts vorderen ; één moeilijkheid zal zich echter in deze verspreiding voordoen : de zeer verminkte vorm waarin het gebezigd wordt, maakt het woord duister en weinig geschikt om andere te vervangen.

Stellen we nu de vraag : welke vorm heeft **wijnbeer** verdreven uit Zuidoost-Limburg? geen enkel relict licht ons over de vroegere toestand in : een inheemse oorsprong is niet uitgesloten in het land van Overmaas, na de door-tocht van **St. Jansbeer** (zie Tweede Deel).

#### 10. — Zwarte Kroezelen.

De laatste naam die we op onze kaart aantreffen is **zwarte kroezelen** : deze vorm beslaat een gebied dat met brede basis op de taalgrens rust. De vorm van dit gebied komt vrijwel overeen met die van het **rode kroezelen**-gebied ; het klein verschil in de begrenzing van de twee gebieden, zal wel aan ons materiaal te wijten zijn dat niet precies in hetzelfde aantal plaatsen werd opgenomen voor de twee kaarten.

De grensplaatsen zijn : Montenaken (P 214), Mielenboven-Aalst (P 183), Gelinden (P 186), Hoepertingen

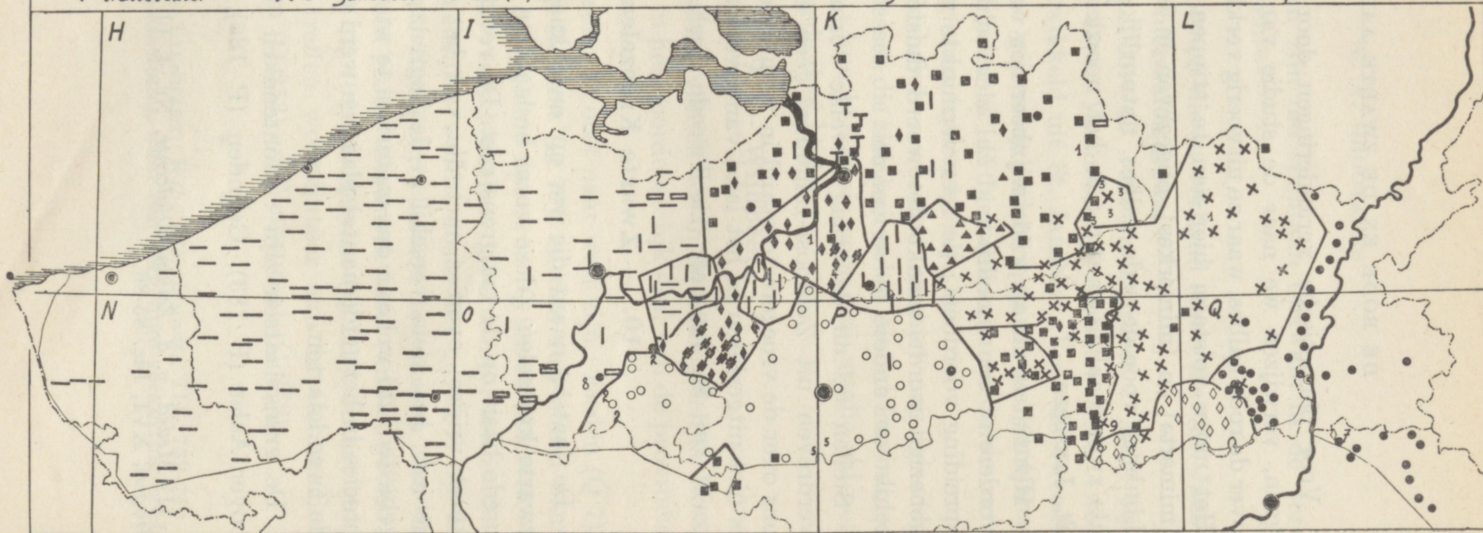
(1) *Meded. v. d. Zuidn. Dialcentr.* Nr. 4, bl. 75-76, *Leuv. Bijdragen*, XVI, blz. 85-86.



### De namen van de Rode aalbes in de Zuidnederlandse Dialecten.

- |                   |                            |                |                              |                                 |              |
|-------------------|----------------------------|----------------|------------------------------|---------------------------------|--------------|
| I aalbes.         | — jenevers.                | ◇ kroezel.     | 1 aardbezie.                 | 5 verzillenbezie.               | 8 freezes.   |
| ◆ tros(kes)bezie. | □ jenevelbes.              | ▲ hennebes.    | 2 bloem(brom)bezie           | 6 S <sup>t</sup> -Janskroezelen | 9 dauvebere. |
| ✱ troppelbezie.   | ● wijnbes.                 | ■ rode-bes.    | 3 S <sup>t</sup> -Janskerzen | 7 koesjele.                     |              |
| T traliebezie.    | X S <sup>t</sup> -Jansbes. | ○ zee(m)bezie. | 4 glaaskensbezie.            |                                 |              |

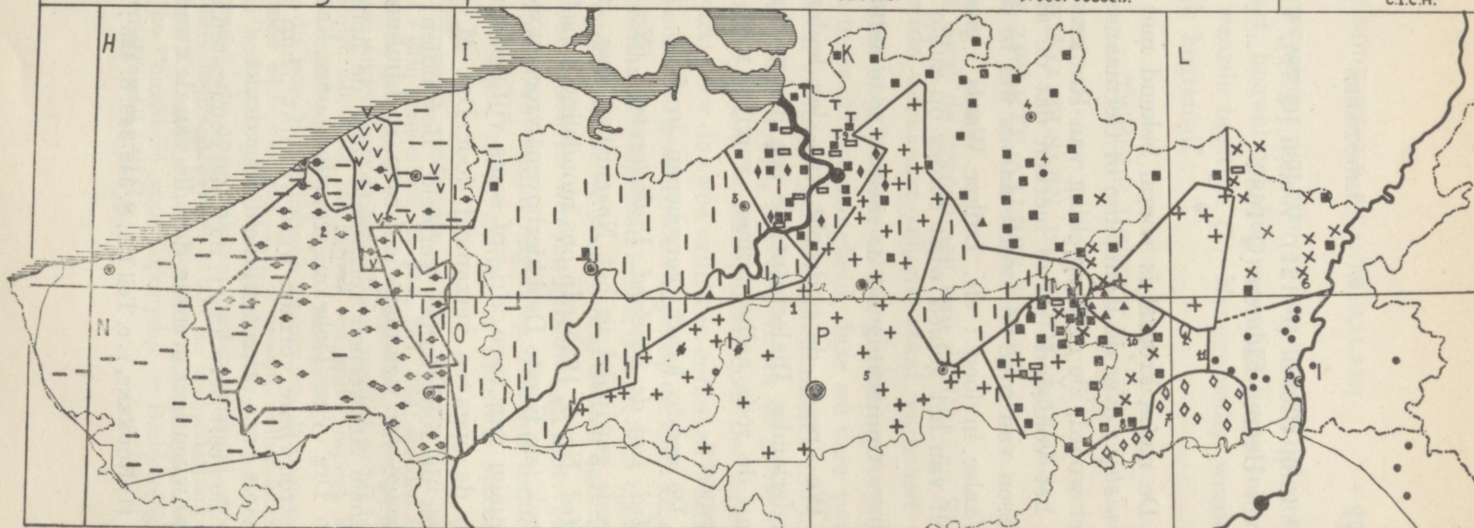
Leuven, Juni 1957.  
W.A. Groofaers.  
C.I.C.M.



### De namen van de Zwarte aalbes in de Zuidnederlandse Dialecten.

- |                   |                            |              |            |                      |                                |                |
|-------------------|----------------------------|--------------|------------|----------------------|--------------------------------|----------------|
| I aalbes.         | — jenevers.                | ◇ kroezel.   | ∇ plamen.  | 1 grosellenbes.      | 6 S <sup>t</sup> -Janswiermet. | 10 beekberen.  |
| ◆ tros(kes)bezie. | □ jenevelbes.              | ▲ hennebes.  | + moerbes. | 2 braambes.          | 7 jassebeer.                   | 11 paardsbeer. |
| ✱ troppelbezie.   | ● wijnbes.                 | ■ zwartebes. |            | 4 bremde wijnbizzem. | 8 tansbeer.                    |                |
| T traliebezie.    | X S <sup>t</sup> -Jansbes. | ◆ paters.    |            | 5 cassis.            | 9 beerbessen.                  |                |

Leuven, Juni 1957.  
W.A. Groofaers.  
C.I.C.M.





(P 188), Ulbeek (P 121), Wellen (Q 78), Vliermaal (Q 80) en 's Heeren-Elderen (Q 168).

\* \* \*

De naam **kroezel** is vooral bekend met de betekenis : *kruisbes* ; over de Romaanse of Germaanse oorsprong van het woord, zie de bespreking van ROUKENS (1). Voor ons is het voldoende op te merken dat de afgeleide betekenissen van rode en zwarte aalbes wel te danken zijn aan Waalse invloed : cfr. Luiker Waals : *gruselle* ; de vorm zelf van het gebied wijst eerder op zulke verklaring.

#### Opmerking bij de nieuwe rode aalbes-kaart.

We kregen de opdracht van den leider van de Zuidnederlandse Dialectcentrale een nieuwe kaart te tekenen van de rode aalbes-namen, verrijkt met talrijke nieuwe opgaven.

De eerste kaart, verschenen in *Lew. Bijdr.* XVI, en *Med. van de Zuidned. Dialectcentrale* (Nr. 4, 1924), werd reeds gewijzigd in het Naschrift (*Lew. Bijdr.* XVII, en *Med.* Nr. 5, 1925). In ons mondeling en schriftelijk onderzoek (zie Eerste Deel hierboven) vroegen we steeds naar de namen van twee, drie of soms vijf bessensoorten ineens. In de opgaven verzameld door Drs. M. Coomans stond ook de rode aalbes vermeld. Bovendien kregen we nog inzage van het materiaal resp. in Limburg en in de provincie Antwerpen verzameld door de heren Drs. Stevens en Drs. Van Tichelen, waardoor onze kaart met 35 zeer betrouwbare vormen werd verrijkt : hun worde hier nogmaals onze erkentelijkheid uitgedrukt.

Zo geeft deze kaart, met 560 gemeenten en 620 opgaven, nauwkeuriger grenzen dan die van de zwarte aalbes : deze

(1) ROUKENS, o. c. Teil I A, S. 348-349, S. 425 ; Teil I B, Karte 72.

grenzen wijken overigens niet zeer af van die van de eerste rode aalbes-kaart, hoewel ook hier sommige lijnen min of meer relatieve waarde bezitten (1). Menggebieden werden ook afzonderlijk begrensd.

#### TWEEDE DEEL.

#### VERGELIJKING TUSSEN DE RODE AALBES- EN DE ZWARTE AALBES-KAART (2).

Wie voor het eerst de grenslijnen van de Rkt. en Zkt. op één en dezelfde werkkaart tekent, staat verbaasd te kijken op de verwarde figuren door de isoglossen gevormd : we verwachtten meer gelijkvormigheid, daar we voor twee verwante vruchten stonden : gelijkkluidende namen zouden dus hier de regel moeten zijn. Arceren we nu de gebieden waar dezelfde naam (alleen onderscheiden door het adjectief : rood of zwart) voor de twee vruchten gebezigd wordt, dan vinden we slechts 50 gearceerde vakjes op de 130 vakjes door het Zuidnederlands taalgebied bezet, d. w. z. 38,5 % (3). Aan de andere zijde, treffen we zeer weinig namen aan die alleen voor één der vruchten worden gebruikt en niet voor de andere ; kortom : we vinden nagenoeg dezelfde namen op de Rkt. en de Zkt., maar zelden in dezelfde streek.

(1) Een goed voorbeeld vindt men in het aalbes-gebied om Mechelen (K 330) : drie gemeenten (K 255, 257, 264) werden op onze kaart als relicten gelaten in het rode bes-gebied. Vroeger, bij gebrek aan de meer zuidelijke rode bes-vormen, werden ze bij het aalbes-gebied ingelijfd. Zo kreeg dit gebied een ander aspect, alhoewel niets werd veranderd aan het eerste materiaal.

(2) We zullen in dit tweede deel gebruik maken van de volgende tekens : Rkt. = rode aalbes-kaart ; Zkt. = zwarte aalbes-kaart.

(3) Door vakjes bedoelen wij de rechthoeken van 5 minuten bij 10 minuten, waarin de grote vakken werden verdeeld, door iedere lengte- en breedtegraad gevormd. Zie de gemeenschappelijke kaart voor het N.- en het Z.-Nederlands Dialectonderzoek, door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie opnieuw uitgegeven (*Handel.*, VIII).



Het is onze bedoeling dit feit te verklaren, of, m. a. w., de verhouding na te gaan tussen de rode aalbes- en de zwarte aalbes-namen.

Vooreerst willen we in een paar regels aan de geschiedenis van deze vruchten in onze streken herinneren (1).

De rode en de zwarte aalbes zijn beide inheemse vruchten (in ons land, of tenminste in Midden-Europa), die echter tot in de Middeleeuwen, alleen in 't wild werden aange troffen. Onder de invloed van de Arabische geneeskunde begon men de aalbes, reeds in de 14<sup>e</sup> eeuw, in Duitsland te kweken. Men kweekte echter eerst de rode variëteit, en nog ten tijde van DODOENS, kwamen de zwarte aalbessen vooral in wilde toestand voor: „sij worden van seer luttel menschen gheacht ende inde hove onderhouden”. Deze kultuur verbreidde zich van Zuid-Duitsland uit, naar het noorden en naar het westen; samen met de kultuur kwam ook de naam in gebruik. Hoewel nu beide soorten algemeen bekend zijn, is het verschil tussen de rode en de zwarte aalbes blijven bestaan, want, naar het woord van DODOENS, zijn de zwarte „onlieflick van smaeck ende daerom en worden sij oock niet geoeffent, noch oock niet veel ghebruickt”.

Zo komen we tot de formulering die de toestand samenvat: a) de rode en de zwarte aalbes zijn variëteiten van dezelfde vrucht; b) de rode aalbessen kwamen eerst in gebruik en worden nu nog bij voorkeur gekweekt.

In de ontwikkeling van de volkstaal, worden deze twee feiten op de volgende manier uitgedrukt:

1. Steeds werden de namen van beide vruchten als psychologisch verbonden aangevoeld, en maakten dus doorgaans één en dezelfde ontwikkeling door.

(1) We vatten hier vooral samen de bijzonderheden verstrekt door W. DE VRIES, *Etymologische Aanteekeningen*, „Aalbes”. *Tijdschrift v. Nederl. Taal- en Letterkunde*, XXXIII, blz. 143-145.

2. De namen van de rode aalbes werden meer gebruikt: dit bespoedigde hun ontwikkeling en hun fonetisch verval. Zo ontstond een tendens, waardoor de namen van de twee vruchten geen formele groep meer vormden. De namen van de zwarte aalbes die eerst éénzelfde ontwikkeling meemaakten, maar in trager tempo (want zij werden minder gebruikt), verloren veel van hun weerstandsvermogen door deze isolering. Ze vertonen toch vaak een archaïstisch beeld van de dialectgeographische toestand van hetzelfde woord.

Met inachtneming van de soms zeer storende werking van de volksfantazie en van de uitzonderingen, willen we nu de weerspiegeling van deze toestand op onze kaarten aantonen.

### 1. — Psychologisch verband.

Aan twee variëteiten van dezelfde vrucht, kan men geen naam geven, of men zoekt het aangevoelde verband, in hun namen uit te drukken. Drie feiten vooral willen we hier op onze kaarten onderzoeken.

A. — Zoals we hierboven zegden, hebben de twee vruchten dezelfde naam in ongeveer 40 % van de onderzochte plaatsen. Dit is dus, theoretisch gesproken, de normale toestand, zoals we hem a priori overal meenden te vinden.

We kunnen daarenboven vooropstellen dat deze gebieden de oudste zijn: d. w. z. voor een gegeven vorm **x** zal *die* streek de dubbele naam **rode x** en **zwarte x** bewaard hebben, waar het uitgangspunt ligt naar een verdere geographische verbreiding. Later immers kan de ontwikkeling een van de twee namen doen verdwijnen, en we krijgen dan vorm **x** tegenover vorm **y**. Maar op zich zelf is dit niet voldoende om het uitgangspunt te bepalen voor



de uitbreiding van een naam : de bevindingen opgedaan in de afzonderlijke besprekingen over de Rkt. en de Zkt., worden hier echter gestaafd. Zo vinden we de dubbele naam in het **jenever**-gebied, langsheen de kust : de beweging west-oost wordt dus bevestigd ; de **rode** en **zwarte beze** kwamen over de rijksgrens, de **kroezelen** over de taalgrens ; **wijnbeer** bezette eerst het zuiden van Limburg (om Maastricht), om later noordwaarts te trekken (waarschijnlijk langs de stroom).

Dat we uit de aanwezigheid van een dubbele naam niet rechtstreeks kunnen besluiten tot de ouderdom van de bezetting in een gebied, blijkt wel uit een tweede **rode-zwarte beze**-gebied, tussen Leuven (P 88) en St.-Truiden (P 176) : die naam kan toch niet terzelfdertijd uit het noorden en uit het zuiden komen... We staan dus voor een apart geval, dat we onder C bespreken.

\* \* \*

B. — Waar de twee variëteiten dezelfde naam dragen, moet het onderscheid gemaakt worden door de adjectieven : type **rode x** : **zwarte x** ; zoeken we nu op de kaart de plaatsen op die het adjectief opgaven bij de dialectnamen (1), dan vinden we die, vanzelfsprekend daar waar een dubbele naam heerst ; wat echter veel vreemder is : we krijgen ook soms het adjectief **zwart** bij een naam die op dezelfde plaats, voor de rode aalbes, niet gebruikelijk is, of zelfs voor namen die we alleen op de Zkt. aantreffen, en niet op de Rkt.

(1) Misschien werd hier of daar het adjectief ingegeven door de manier waarop de vraag gesteld werd : b. v. „hoe heet men de **zwarte aalbes**?” ; dit zal echter zelden gebeurd zijn : we beschreven gewoonlijk de vrucht zonder ze te noemen ; we staan daarenboven voor een opvallend regelmatige verspreiding van het adjectief, waarin het toeval een zeer kleine rol zal gespeeld hebben.

Zo hadden we : 13 maal **zwarte paters**  
3 maal **zwarte moerbezie**  
6 maal **zwarte St. Jansbezie** (1).

Waarom wordt daar het adjectief gebruikt, hoewel het oorspronkelijk het onderscheid moest bepalen tussen gelijkkluidende namen? In de zoeven opgegeven plaatsen, heersen er juist geen gelijkkluidende namen. Als we de zaak van dichtbij onderzoeken, zien we dat deze opgaven niet willekeurig verspreid liggen : voor de gevallen met **paters** en **moerbezie**, en voor één geval met **St. Jansbezie**, vinden we ze *langs de grenzen* van hun respectievelijk gebied. Ziehier wat er gebeurde : waar een dubbele naam (**rode x** : **zwarte x**) in een van zijn delen verzwakte, en waar dus een nieuwe naam gegeven werd aan de zwarte vrucht, moesten we staan voor de uitslag : **x** : **y**. In de overgangperiode echter bleef de invloed van de taalgewoonte inwerken : en om de bekende formule van DE SAUSSURE te gebruiken (2) :

$$\text{rode } x : \text{zwarte } x = \text{rode } x : \left\{ \begin{array}{l} \text{zwarte } x \\ \text{(nieuwe vorm : } y) \end{array} \right.$$

waaruit blijkt dat in de periode waar de oude en de nieuwe naam voor dezelfde vrucht, nog in contact waren, heel natuurlijk de *voorlopige* uitslag kon zijn : **rode x** : **zwarte y**, wat dus in bovenvermelde plaatsen gebeurde. Nu echter verloor het adjectief zijn functie : gelijkkluidende namen onderscheiden, want nu werd het onderscheid gemaakt door het verschil in de vormen zelf ; wat dan zeer gauw leidde tot de toestand die tegenwoordig over de twee derden van Zuid-Nederland heerst : **x** : **y**.

(1) We geven hier de plaatsen op : **Zwarte paters** : H 18, 30, 34, 54, 65, 108, 116 ; N 29, 38 (Roese-lare : zou deze stad het uitstralingspunt *niet* zijn van **paters**?), 88, 116, 137, 141.

**Zwarte moerbezie** : O 152, K 251, 257. **Zwarte St. Jansbezie** : L 419 (hier komt maar één geval in aanmerking : cf. infra).

(2) *Cours de linguistique générale*, derde uitg. Parijs, 1931, blz. 222.



Zo leveren ons die adjectiefrelicten weer kostbare aanwijzingen over de verbreiding van een woord en over de richting van deze. **Paters** ontwikkelt zich dus centrifugaal, en zeer snel : op alle grenzen vinden we de vorm **zwarte paters**. Voor **moerbezie** zijn ze minder talrijk, en alleen aanwezig op die grenzen waar deze naam nog veld wint : in 't westen op **aalbes**, in 't noorden op **zwarte bes**.

We vermeden opzettelijk besluiten te trekken uit de andere vijf vormen **St. Jansbezie**, die schijnbaar in het zelfde geval zijn ; we staan hier echter voor een andere ontwikkeling : daarover meer onder C.

Tenslotte merken we op dat we dit onderzoek slechts instelden met het adjectief **zwart** ; voor het al of niet toevoegen van **rood**, had een zeer tijdrovende herziening moeten gebeuren van het materiaal vroeger in de rode aalbes-studie gepubliceerd. We zagen hiervan af, om een dubbele reden : uit de bovenstaande feiten kunnen we voldoende algemene besluiten trekken over de ontwikkeling van de dialectnamen ; daarbij zal de Rkt. minder interessant zijn in dit opzicht : de zwarte aalbes-namen staan meestal ten achteren bij de ontwikkeling van de rode aalbes-namen, en adjectief-relicten zal men dus meestal vinden op de Zkt.

\* \* \*

C. — In de vorige bladzijden waar we de Zkt. beschreven, merkten we terloops aan dat het opkomen van sommige namen te wijten is aan de invloed van de naam aan de rode aalbes gegeven op dezelfde plaats. Hier ook speelde het psychologisch verband, gelegd tussen de twee vruchten en hun namen, een grote rol ; we moeten dit nu naderbij beschouwen.

In de voorgaande paragraaf trachtten we aan te tonen hoe men er toe kwam, twee totaal verschillende namen te

geven aan de rode en de zwarte aalbes. De uitslag van deze ontwikkeling-formuleerden we aldus :  $x : y$  ; in dit geval werd dus de formele band van een „*semantische familie*” (1) uiteengerukt, om vervangen te worden door een veel lossere eenheid, ditmaal louter psychologisch ; maar soms volgt de ontwikkeling dezelfde weg, in tegenovergestelde richting.

Hernemen we de formule ; gegeven de toestand  $x : y$  ; komt er nu een van de twee namen te verzwakken (afslijting van de vorm, b.v.), dan kan de dialectspreker grijpen naar een heel nieuwe vorm, en dan hebben we  $x : \begin{cases} (y) \\ z \end{cases}$

weldra vervangen door  $x : z$  ; dit is het geval met het jonge **hinnebes**-gebied in de noord-oostelijke hoek van vak P. Wat echter veel natuurlijker zal gebeuren, is het opnemen van de naam van de rode aalbes, onder de invloed van het aangevoelde verband dat bestaat tussen beide

vruchten. Theoretisch hebben we dan :  $x : \begin{cases} (y) \\ x \end{cases}$  ; maar in werkelijkheid zal ipso facto een onderscheid moeten gemaakt worden tussen de twee gelijkkluidende namen, en we zien het adjectief weer verschijnen : rode  $x : \begin{cases} (y) \\ \text{zwarte } x \end{cases}$  ;

de oude naam van de zwarte aalbes kan hier niet lang weerstand bieden aan de nieuwe sterke groepering, en we vinden weer **rode x : zwarte x**. De zo even geschetste ontwikkeling vinden we zeker terug op de Zkt. : voor **tropelbezie** : in O 56 en O 154

**troskesbezie** : in de omstreken van Antwerpen (K 244)

**hinnebezie** : in K 304

**St. Jansbezie** : in K 276, 314, 353, 357 ; P 48, 118, 119, 176

(1) We ontlelen deze uitdrukking aan de zeer interessante studie van GILLIÉRON, *Les noms gallo-romans des jours de la semaine*, Paris, 1908, blz. 20, 25, 27, 29. Daar hebben we ook een groep namen, die door hun onderling verband, de ontwikkeling van heel de groep en van ieder der delen beïnvloeden.



Zo wordt dus de aanwezigheid verklaard van het adjectief **zwarte** bij de **St. Jansbezie**, waarover onder B; aan dezelfde invloed zijn de **jenevelbes**-vormen te danken langs de Schelde, waarbij nog rekening moet gehouden worden met het verder optrekken van de vorm langs de stroom (zie Eerste Deel, Nr. 1).

We menen ook hier de verklaring te kunnen vinden voor het zuidelijke **zwarte bes**-gebied (zie Eerste Deel, Nr. 6 C). We gaven reeds vroeger op welke moeilijkheid dit gebied veroorzaakte om er een rechtstreekse voortzetting in te zien van de noordelijke **zwarte bes**-namen. Als we daarentegen de Rkt. beschouwen, blijkt zeer duidelijk hoe een **rode bes**-gebied, dat zich uitstrekt van rijks-grens tot taalgrens, midden doorgesneden werd door **St. Jansbezie**. Die zuidelijke **rode bezie**-vormen sijpelden dan door de **moerbes**-laag en vormden stilaan een groot gebied op de Zkt. Hier speelde dus het psychologisch verband een belangrijke rol, op groter schaal dan voor de andere **zwarte aalbes**-namen.

### Besluit.

Het psychologisch verband, gebaseerd op de werkelijke eenheid van de twee bessen in één familie, deed dus natuurlijker wijze eenzelfde naam geven aan de twee vruchten. Waar deze groepering, door de historische ontwikkeling van een der beide namen, werd gestoord, vonden we er nog sporen van op de plaatsen waar het evenwicht nog maar onlangs werd verbroken nl. in de adjectiefrelicten. Elders blijft het psychologisch verband scherp aangevoeld niettegenstaande het verschil in de benamingen en we zien eindelijk het bewustzijn van den spreker weer de bovenhand nemen, om het werkelijke verband tussen de twee vruchten weer door gelijkkluidende namen uit te drukken.

### 2. — Verschil in de ontwikkeling.

Een tweede, belangrijke factor die de geschiedenis van de **aalbes**namen beheerst, is het grote verschil in de snelheid van hun ontwikkeling.

We kunnen zeker veronderstellen dat de sterke groepering gevormd door twee gelijke namen krachtig weerstand kan bieden aan een ontbindingsproces. Daartegenover stellen we vast dat de namen van de rode **aalbes** veel meer gebruikt worden, zoals de vrucht zelf. Dit leidde in menig geval tot een groter fonetisch verval: nog eens, we zouden hier verwachten dat de gevoelde nabijheid van de **zwarte aalbes**-naam dadelijk het evenwicht zou herstellen, en de namen van de rode **aalbes** redden van een spoedige ondergang. Het merkwaardige van het geval is juist dat dit niet gebeurde, zoals we nu voor de voornaamste vormen willen aantonen.

**Aalbes**: Op de Rkt. blijft er van deze naam bijna niets meer over: twee kleine gebieden, één menggebied en een paar relicten. Heel anders ziet de Zkt. er uit: buiten het kleinere gebied boven Leuven, heerst de naam nagenoeg over geheel Oost-Vlaanderen en een deel van West-Vlaanderen; voegen we daarbij enige relicten in het oosten van Antwerpen.

Men kan ons al dadelijk opwerpen dat de opkomst van **paters** de aanval van **jenevers** heeft voorkomen op de westergrens van **aalbes**, en zo deze naam heeft gespaard. Zoals we hierboven betoogd hebben, is **paters** een zeer jonge vorm, die niet enkel **jenevers** verdringt, maar de rol van deze laatste heeft overgenomen en op zijn beurt **aalbes** bestookt; een lichte vertraging in deze aanval moeten we waarschijnlijk toch veronderstellen. Maar, dit inachtgenomen, hoe kunnen we ons dan het oorspronkelijke gebied van **aalbes** voorstellen? Ten westen bezette



het woord zeker een groot deel van West-Vlaanderen (1); daarenboven vond men het in heel Oost-Vlaanderen, (bijna) heel Brabant en Antwerpen, tot in Limburg. We staan dus hier voor de oudste naam van de vrucht in onze gewesten; daaruit volgt ook dat de ouderdom van **zeebezie** niet mag overschat worden, hoewel deze reeds **aalbes** verdrongen had in Zuid-Brabant in de 16de eeuw (2).

**Rode-zwarte bes**: Op de twee kaarten bezetten deze namen bijna hetzelfde gebied: hier kunnen we nochtans weer duidelijke tekens vinden over de manier waarop ze zich ontwikkelden. In 't oosten, waar de naam wordt aangevallen door **St. Jansbeze**, werd **rode bes** reeds meer verdrongen dan **zwarte bes**: een hele strook langsheen de oostgrens wijst weer op een sneller ontwikkeling bij de namen van de rode vrucht.

Dezelfde oorzaak bracht juist de tegenovergestelde uitslag mee op de westgrens van het gebied in Oost-Vlaanderen: daar gaat **rode bes** steeds vooruit op het gebied van de fonetisch verzwakte **aalbes**; hoewel de strijd hevig was in de omstreken van Antwerpen, en aanleiding gaf tot talrijke nieuwe namen, vinden we toch **rode bes** enige dorpen verder dan **zwarte bes**.

Op één punt heeft toch **zwarte bes** een andere tegenstander ontmoet: nl. **moerbes**; de bijval van deze dreigt een totaal verschillend uitzicht te geven aan het **zwarte bes**-gebied, waardoor bij uitzondering de namen van de zwarte vrucht een verdere ontwikkeling vertonen dan die van de rode.

(1) Misschien tot Diksmuide (H 108); zie Nr. 3, noot 1, blz. 252.

(2) We hebben hierover het getuigenis van DODOENS en KILIAAN. FISCHER-BENZON (*Botanisches Zentralblatt*, 402), geciteerd door DE VRIES (*Tijdschr. v. Nederl. Taal en Lett.* XXXIII, 144) wijst er op dat *ultramarinus, besiken over zee* (KILIAAN) alleen betekende: vreemde bezie, en dus niets had te maken met de manier waarop de vruchten (of beter de kultuur) hierheen werd gebracht. (Vgl. ROUKENS, *Wortgeographie in Nederl.-Limburg*, I A, 341-342).

Aangaande de oorsprong van de **rode-zwarte bes**, konden we hetgeen we hierboven schreven, bevestigd vinden in het ondertussen verschenen boek van ROUKENS (*o. c.* I B, Karte 71), waar we **rode bezie** (**bizzem-bezinge**) zien heersen over heel Noord-Brabant en een deel van Limburg. Hierdoor wordt de aanwijzing, verstrekt door de **zwarte bes**-relicten in Vlaams Limburg nog gestaafd: jammer genoeg, geeft ROUKENS geen kaart van de zwarte aalbes.

**Jenevers**: De storende invloed van **paters** heeft **zwarte jenevers** de weg naar het oosten niet laten inslaan, zoals gebeurd was met **rode jenevers**. Zo ontstond een zeer groot verschil in uitgestrektheid tussen beide gebieden: uit de **jenever**-relicten in het **paters**-gebied blijkt toch dat **zwarte jenever** het niet ver had gebracht, vóór de verbreiding van **paters**; of zouden die zgn. relicten niet moeten toegeschreven worden aan de (rode) **jenever**-laag die hetzelfde gebied bedekt, en gemakkelijk hier of daar weer een **jenever**-naam kan verwekken voor de zwarte vrucht? deze wederzijdse invloed hebben we reeds beschreven en zou ook hier kunnen aanvaard worden.

Waar het vertrekpunt lag voor die **jenever**-namen blijkt zonneklaar uit onze kaarten: langs de kust ontstond de verwarring tussen *ribes* en *juniperus*, en dit om geophysische redenen, zoals we aantoonde voor **plamen** (Eerste Deel, Nr. 4): de naamverschuiving kon alleen plaats grijpen in een streek waar de *juniperus* inheems was; in casu in de zandgronden van de duinstreek.

**St. Jansbes**: Voor deze vorm is het verschil weer opvallend tussen de Rkt. en de Zkt.: het herinnert ons aan het grote verschil tussen de twee **aalbes**-gebieden. Misschien werd hier **zwarte St. Jansbes** tegengehouden door de Brabantse vorm **moerbezie**, zoals **aalbes doorpater**.

Het **St. Jansbes**-gebied op de Zkt. verschaft ons meerdere



kostbare aanwijzingen over de oorsprong van deze naam in onze gewesten. Hier komt het archaïstische karakter van de Zkt. weer goed uit : we hebben eerst de drie relictien van de **zwarte bes**-bezetting, waardoor de inheemse oorsprong van **St. Jansbes** reeds twijfelachtig schijnt.

ROUKENS brengt verschillende redenen in tegen een oostelijke oorsprong van deze naam (o. c. I A, 345-346) : de zeer gevorderde fonetische ontwikkeling van **wijnbeer** (**mimel**, **wiemeren**, enz...) wijst op een oorspronkelijke oude vorm ; deze zou dus niet een indringer zijn in Limburg, maar een relictgebied. Zo sluit hij de mogelijkheid uit nog in **St. Jansbeer** een voorloper te zien van een Duits **St. Johannisbeere**-gebied.

De door ROUKENS aangehaalde tekst uit Maastricht (van 't jaar 1490) zal wel niet veel bewijzen voor de ouderdom van **wijnbeer**-vormen in Limburg *in de betekenis* : *aalbes* ; wat hier wel bedoeld wordt door die tekst is ons ook niet helemaal duidelijk, maar indien men door **wijnbeer** een speciale druivensoort verstaat, is de tekst niet onbegrijpelijk.

Verder betoogt ROUKENS dat een spontane en onafhankelijke opkomst van dezelfde naam op verschillende, geographisch afgescheiden, plaatsen niet ondenkbaar is, vooral wanneer de naam een goed bekende hoedanigheid van de zaak uitdrukt ; we vinden deze opmerking zeer gegrond en ook door deze studie meermalen bevestigd ; dat we hier met hetzelfde geval te doen hebben, zouden we alleen aannemen bij gebrek aan een andere verklaring.

Uit de vergelijking van onze twee kaarten met de kaart van ROUKENS, die van B. MARTIN (*Teuthonista*, V, 1925, 212) en van het *Rhein. Wtb.* (III, 1187-1188) zouden we de verbreiding van **St. Jansbezie** als volgt willen verklaren :

Noord- en Midden-Duitsland kennen bijna uitsluitend **Johannisbeere** ; het zuid-oosten heeft **Ribes** ; op de Donau

om Ulm en om Linz zien we enige **weinbeere** ; de Moezelstreek kent **krischel** ; heel het westen van Freiburg tot Bonn geeft **Johannestraube** op ; het eigenlijke Rijnse **wijnbeer**-gebied ligt zo geheel omringd door **St. Jansbeer** of **St. Jansdruiven**.

Indien we de oorsprong van de cultuur van de aalbes in Duitsland moeten zoeken (zie hierboven), lijkt het zeer waarschijnlijk dat de naam **St. Jansbeer** samen met de cultuur van uit het oosten naar ons land kwam ; nadat de verovering tot aan de Maas was gevoerd, ontstond een hevige strijd langs beide Rijn oevers, waarschijnlijk tussen **Jansbeer** en **Jansdruif**. Dit gaf aanleiding tot verschillende afzonderlijke gebieden die elk een deel van het betwiste gebied bezetten : zo had men **kirschbeer** om Dortmund en in 't noorden tot tegen Münster ; ten noorden van Siegen heerst **Johanniskirschen** ; tussen al die vormen liggen nog verschillende **Jansbeer**- en **Jansdruiven**-relictien verspreid. Diezelfde strijd was de oorzaak dat ten westen van de Rijn de naam van de druif of van een druivensoort aan de aalbes werd gegeven. Keulen schijnt wel het uitstralingscentrum geweest te zijn ; **wijnbeer** (= *druif*) was waarschijnlijk reeds fonetisch zeer afgesleten toen het werd : **wijnbeer** (= *aalbes*) ; noordwaarts langs de Rijn veroverde het dan ook een deel van de betwiste streek.

Keren we nu tot onze Zuid-Nederlandse kaarten terug : uit de vergelijking van de Rkt. met de Zkt. blijkt dat er een oost-west beweging was van **St. Jansbeer** die de andere zuid-noord beweging van **wijnbeer** voorafging. Men vergelijkte vooral de twee **wijnbeer**-gebieden.

Zo menen we een voldoende verklaring gegeven te hebben van de huidige positie van **Jansbeer** tegenover **wijnbeer**, en terzelfdertijd de moeilijkheden van de baan geholpen te hebben, die Dr. ROUKENS vond in de geographische ligging van beide gebieden in de door hem onderzochte streek.



### Besluit.

Zo bereiken we het einde van deze studie, waarvoor een grondige vergelijking van twee woordkaarten, naast het raadplegen van drie of vier andere kaarten, een zeker licht vermocht te werpen op het ontstaan en het groeien van een klein onderdeel uit de woordenschat van onze dialecten. Ongetwijfeld zal de vergelijking van meerdere kaarten en een verdere studie van dezelfde wetten, in de toekomst, bovenstaande bladzijden aanvullen en op menig punt verbeteren.

Maar niet in één oogwenk laat zich de rijkdom en het steeds wisselend beeld van onze volkstaal overschouwen.

### AANHANGSEL.

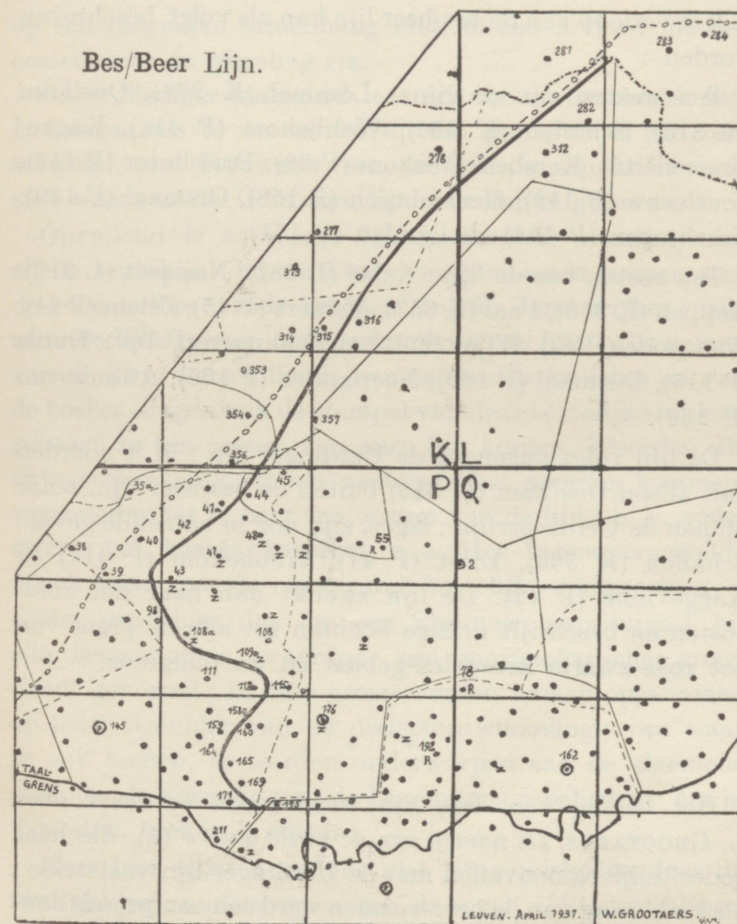
#### De „bes-beer” lijn.

In bijgaande kaart werd het volgend materiaal verwerkt :

- 1° de vormen van de rode aalbes-kaart ;
- 2° de vormen van de zwarte aalbes-kaart ;
- 3° de vormen van de kruisbes-kaart, die de uitgang **bes** of **beer** hebben ; de Limburgse naam van de kruisbes luidt gewoonlijk : **kroezel**, **knoezel**, **kroensel** en dgl. ; alleen enige afwijkende vormen kwamen dus hier in aanmerking voor onze kaart ;


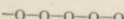
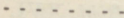

4° de volgende vormen van de bosbes-kaart : **bosbes**, **bosbeer**, **waldbeer** en aanverwante vormen ; **krakebeze**-**krakebeer** is de enige uitzondering en werd op de kaart bij middel van letters aangeduid.

De laatste twee kaarten (3° en 4°) werden nog niet gepubliceerd, maar berusten op de Zuidnederlandse Dialectcentrale te Leuven.



Kaart van de bes/beer lijn :

#### Verklaring :

-  bes/beer lijn.
-  Uerdinger lijn.
-  grenzen van de rode aalbes-namen (Zie Rkt.).
-  grenzen van de zwarte aalbes-namen (Zie Zkt.).
- Z plaatsen ten oosten van de beer-lijn waar **krakebeze** voorkomt (= *blauwe bosbes*).
- R plaatsen ten oosten van de beer-lijn waar **krakebeer** voorkomt (= *blauwe bosbes*).



Het verloop van de bes/beer lijn kan als volgt beschreven worden :

Ten westen van de lijn : Lommel (K 278), Oostham (K 315), Schaffen (K 356), Webbekom (P 41a), Kaggevinne (P 42), Kersbeek-Miskom (P 98), Drieslinter (P 111), Zoutleeuw (P 112), Heelenbosch (P 158), Orsmaal (P 159), Neerhespen (P 164) en Landen (P 171).

Ten oosten van de lijn : Achel (L 282), Neerpelt (L 312), Heppen (K 316), Paal (K 357), Meldert (P 45), Zelem (P 44), Waanrode (P 43), Wijer (P 108a), Budingen (P 109), Duras (P 115), Dormaal (P 160), Neerlanden (P 165), Attenhoven (P 169).

De lijn volgt nagenoeg de Uerdinger-lijn : in 't noorden valt alleen Oostham (K 315) buiten de bes/beer lijn, maar binnen de Uerdingerlijn ; lager, zijn nog in hetzelfde geval : Schaffen (K 356), Diest (P 41), Webbekom (P 41a) en Kaggevinne (P 42). De lijn zwenkt dan naar het zuid-oosten en beschrijft grillige bochten tot aan de grens van het rode-zwarte kroezelen-gebied en de taalgrens.

\* \* \*

Het belang van deze lijn werd reeds vermoed door L. GROOTAERS, *De namen van de roode aalbes* (1), die haar gedeeltelijk samenvallen met de Uerdinger-lijn vaststelde ; als verklaring van de beer-vormen werd een compromis aangevoerd tussen rode bes en St. Jans beer, waardoor ontstonden : rode beer en St. Jansbes. Bij ROUKENS (2) werd ook op de bes/beer-wisseling gewezen, bij de bespreking van de Heidelberg-(bosbes)-kaart : deze schrijver wijst

(1) *Mededel. v. d. Zuidned. Centr.* Nr. 4, blz. 79, *Lew. Bijd.* XVI, bl. 89.

(2) ROUKENS, *Wortgeographie i. Nied. Limb.*, I A, blz. 354-355, I B, kaarten 71 en 73.

op een mogelijke samenhang met, of een invloed uit het oosten voor de wisseling r/s.

Ons vollediger materiaal laat ons toe de conclusies van L. GROOTAERS te verruimen op een punt, en in dit verschijnsel, met ROUKENS, een der talrijke ripuarismen te zien waarvan de Uerdinger-lijn de uiterste grens is.

Opvallend is vooreerst dat de bes/beer-wisseling niet alleen verschijnt bij de hierboven genoemde namen van de rode aalbes : rode bes/beer en St. Jansbeer/bes ; alle afzonderlijke namen die voorkomen op de Rkt., alle namen van de Zkt., verschillende namen van de kruisbes en van de bosbes dragen ook de stempel van deze oostelijke invloed zohaast ze ten oosten van onze lijn komen. Woorden die ontegensprekelijk uit het westen of het noorden kwamen, veranderen bes in beer ten oosten van de lijn ; b. v. rode-zwarte bes, bosbes, moerbis, e. a. Het tegenovergestelde is ook waar voor de namen met oostelijke oorsprong.

Het gaat hier dus om een algemeen verschijnsel bij alle bessennamen, waardoor een morfologische groep wordt gevormd ; in deze groep worden namen opgenomen op ieder ogenblik van de dialectontwikkeling ; van waar ze ook komen, ze worden onderworpen aan de algemene regel die de vorming van de bessennamen beheerst : bes in 't westen, beer in 't oosten.

Maar hier moeten we ons niet laten misleiden door de uitdrukking „onderworpen aan de regel” ; dit verschijnsel is geen wet, die van buiten uit aan die semantische familie wordt opgelegd, en waarnaar én dialectsprekers én woorden zich moeten schikken. De verklaring en de oorsprong ervan moeten we vinden in de groep zelf waartoe deze woorden behoren.

Een systematisch doorgevoerde verandering ontstaat maar op het ogenblik dat een afgezonderde evolutie door het psychologisch bewustzijn wordt geabstraheerd, en dan



bewust op de soortgelijke woorden of uitdrukkingen wordt toegepast. Na in een wel omschreven en geïsoleerde invloedssfeer gewerkt te hebben, krijgt het verschijnsel dan een grotere werkring, door een regelmatige toepassing op meerdere woorden en over een ruimer gebied. Wat zeer vaak in de fonetische ontwikkeling van de klanken voorkomt, zien we op onze kaart gebeuren, in de vorming van de woorden, en dit in de hoofdphasen van de ontwikkeling: 1<sup>o</sup> de veralgemening, 2<sup>o</sup> van een geïsoleerde evolutie.

1<sup>o</sup> Een vergelijking van de vier kaarten (cf. supra) toont ons dat één enkel woord op één van de kaarten het gehele gebied bezet tussen de *bes/beer* lijn en de Maas (1), nl. **St. Jansbeer** in de betekenis van *rode aalbes*. Dit woord kwam uit de Rijnstreek naar Limburg, en bracht hier zijn uitheemse uitgang met zich mee. We houden **St. Jansbeer** (= *rode aalbes*) verantwoordelijk voor de verspreiding van de *beer*-uitgang over heel de familie van de bessennamen. In Noord-Limburg kon zijn invloed gelden tot bij de uiterste grens van de Rijnse invloed. Hoe verder **St. Jansbeer** van zijn uitgangspunt verwijderd was, hoe zwakker zijn invloed werd. Deze werd ook tegengewerkt door de weerstand van alle andere vruchtnamen op *bes*, die de streek bezetten door **St. Jansbeer** (= *rode aalbes*) veroverd; tot zijn krachten bezweken, en hij op zijn beurt de uitgang overnam van de hele groep waartoe hij behoort; onder de vorm **St. Jansbezie** trekt hij dan verder op naar Mechelen. De *beer*-lijn is dus de grens waar de wederzijdse acties en reacties een zeker evenwicht bereikten.

2<sup>o</sup> In 't zuiden is de toestand niet zo eenvoudig.

Daar zien we vooreerst op de Rkt. enige *rode beren*: hier hebben we een echt compromis, d. w. z. een wederzijds afstaan van een deel van een woord, als gevolg van een

(1) Juister gezegd: tussen de *beer*-lijn en het *wijnbeer*-gebied. Dit laatste woord is echter later in onze streken gedrongen en bezet een te ver afgelegen gebied om hier een rol te spelen.

botsing tussen twee vormen: b. v. *oelebezie* + *moerbezie* = *moelebezie* en *oerebezie* (zie Eerste Deel, Nr. 5). De zuidelijke **St. Jansbeer**-vormen (zie Rkt.) konden *rode bes* niet verdrijven uit het gebied, zoals het verder in 't noorden was gebeurd. Dit verklaart dat de invloed van de uitgang *beer* hier de Uerdinger-lijn niet kon bereiken: *rode bes* kreeg de vreemde uitgang, maar kon deze niet zo ver verspreiden als **St. Jansbeer** het in 't noorden had gedaan. Maar we zien toch in 't zuiden ook de overgang van de uitgang *beer* op alle bessennamen die dezelfde streek bezetten als *rode beer*.

Een tweede factor komt hier in aanmerking: uit Brabant kwam *krakebeze* (= *blauwe bosbes*) en maakte grote veroveringen in Zuid-Limburg. We zien nu vóór onze ogen gebeuren, wat vroeger is gebeurd met **St. Jansbeer** in 't noorden: de jonge krachtige vorm gaat vooruit in oostelijke richting en behoudt zijn Brabantse uitgang *beze*, tot ver over de *beer*-lijn. Maar ten oosten van St.-Truiden (P 176) is zijn expansievermogen verzwakt en moet de naam zich schikken naar de wet die heel de groep beheerst: we hebben dan driemaal: *krakebeer*.

We mogen nu een nieuwe doorsijpeling verwachten van de *beze*-uitgang op de andere bessennamen, waardoor de zuidelijk loop van de *beer*-lijn meer naar het oosten zal worden verlegd. Zo heeft **St. Jansbeer** (= *rode aalbes*) in 't noorden eens een gebied veroverd waar namen als *moerbess* (zie Zkt.) heersten (een naam die uit Brabant kwam) en waar nu *moerbeer* en dgl. gevonden worden.

#### Besluit.

Eens te meer staan we dus voor een bewijs van de psychologische verbondenheid die heerst tussen de namen van de verschillende bessen, verbondenheid die een overwegende rol speelt in de verbreiding van de namen en in hun fonetische ontwikkeling.